

Міністерство освіти і науки України
Університет митної справи та фінансів

Факультет фінансовий
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: Фінансова стійкість місцевих бюджетів в умовах
нестабільності в Україні

Виконав: здобувач освіти групи ФК23-1м
спеціальність 072 «Фінанси, банківська
справа, страхування та фондовий ринок»

Кириченко Назар Олександрович
(прізвище, ім'я та по-батькові)

Керівник к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
Сальникова Т.В.

Рецензент _____
(місце роботи)

(посада)

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали)

Дніпро – 2025

АНОТАЦІЯ

Кириченко Н.О. Фінансова стійкість місцевих бюджетів в умовах нестабільності в Україні.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 072«Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок». – Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2025.

У роботі розглянуто сутність фінансової стійкості місцевих бюджетів в Україні в умовах економічної та політичної нестабільності. Досліджено вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на фінансову стабільність місцевих бюджетів, зокрема, в контексті кризових ситуацій та викликів, що виникають через зменшення доходів і підвищення витрат. Проаналізовано ефективність діючих механізмів управління місцевими фінансами, а також вивчено роль міжбюджетних трансфертів у забезпеченні фінансової стійкості на місцях. Виявлено основні проблеми та виклики в управлінні місцевими бюджетами, такі як недосконалість фінансового планування, високий рівень залежності від державних дотацій, недостатня прозорість у використанні бюджетних коштів. Окреслено шляхи удосконалення фінансового управління на місцях, зокрема, пропозиції щодо розширення джерел доходів місцевих бюджетів, оптимізації витрат та покращення механізмів фінансового моніторингу і контролю.

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків, подана на 71 сторінках, містить 12 таблиць, 1 рисунок. Список використаних джерел включає 45 найменувань.

Ключові слова: фінансова стійкість, місцеві бюджети, економічна нестабільність, міжбюджетні трансферти, управління бюджетами.

Список публікацій здобувача.

ANNOTATION

Kyrychenko N.O. Financial Stability of Local Budgets in Conditions of Instability in Ukraine

Master's qualification thesis for obtaining the educational degree of Master in the specialty 072 "Finance, Banking, Insurance, and the Stock Market" University of Customs and Finance, Dnipro, 2025.

The thesis examines the essence of the financial stability of local budgets in Ukraine under conditions of economic and political instability. It investigates the impact of both external and internal factors on the financial stability of local budgets, particularly in the context of crisis situations and challenges arising from reduced revenues and increased expenditures. The effectiveness of the current mechanisms for managing local finances is analyzed, and the role of interbudgetary transfers in ensuring financial stability at the local level is studied. The main problems and challenges in local budget management are identified, such as the inadequacy of financial planning, high dependence on state subsidies, and insufficient transparency in the use of budget funds. The thesis outlines ways to improve financial management at the local level, including proposals for expanding sources of local budget revenue, optimizing expenditures, and enhancing financial monitoring and control mechanisms.

The master's thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of references, appendices, and is presented in 71 pages (the volume does not include the list of references and appendices). It contains 12 tables, 1 figure. The list of references includes 45 sources.

Keywords: financial stability, local budgets, economic instability, interbudgetary transfers, budget management.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ	7
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ	28
2.1. Оцінка фінансового стану місцевих бюджетів України	28
2.2. Аналіз фінансової стійкості місцевих бюджетів України	37
2.3. Аналіз ефективності виконання місцевих бюджетів на прикладі Дніпропетровського обласного бюджету	46
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ПОСИЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ	52
3.1. Напрями посилення фінансового стану бюджетів	52
3.2. Розрахунок економічного ефекту від впровадження запропонованих заходів	63
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75

ВСТУП

Актуальність дослідження. Ефективне управління місцевими бюджетами є однією з ключових складових фінансової стабільності держави. В умовах економічної та політичної нестабільності в Україні забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів набуває особливої важливості, оскільки це безпосередньо впливає на рівень соціальних послуг, інфраструктурні проекти та загальний розвиток регіонів. Місцеві бюджети є важливим інструментом забезпечення економічної стабільності на рівні територіальних громад, однак їх фінансова стійкість часто піддається впливу зовнішніх та внутрішніх кризових факторів, таких як скорочення доходів, підвищення витрат та зміни в міжбюджетних трансфертах.

Однією з основних проблем є висока залежність місцевих бюджетів від державних дотацій та субвенцій, що робить їх уразливими до коливань у державних фінансах. Зважаючи на складні умови економічної нестабільності, важливим завданням є оптимізація управлінських процесів, диверсифікація джерел доходів та підвищення ефективності використання бюджетних коштів на місцевому рівні. Тому дослідження фінансової стійкості місцевих бюджетів є надзвичайно актуальним для розробки ефективних механізмів фінансового управління, які б дозволяли зберігати стабільність та розвиток місцевих економік навіть у складних умовах.

Проблеми фінансової стійкості місцевих бюджетів, механізмів управління доходами та витратами на місцях, а також вплив економічної нестабільності на цей процес висвітлюються в роботах таких вітчизняних вчених, як: С.В. Качула, Л.В. Лисяк, Т.Є. Терещенко, Н.Ю. Велентейчик, Н.М. Корольова, С.Я. Бугіль, М.В. Тимошенко.

Незважаючи на значну кількість досліджень в цій сфері, питання ефективності фінансового управління місцевими бюджетами в умовах економічної нестабільності та пропозиції щодо удосконалення міжбюджетних відносин і

джерел фінансування потребують подальшого вивчення та розробки практичних рекомендацій.

Метою кваліфікаційної роботи є розробка пропозицій щодо підвищення фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах економічної нестабільності, з урахуванням сучасного стану міжбюджетних трансфертів, управлінських механізмів та міжнародного досвіду.

Завданнями дослідження є:

- вивчення сутності фінансової стійкості місцевих бюджетів та її складових;
- аналіз впливу економічної нестабільності на фінансову стійкість місцевих бюджетів;
- оцінка ефективності механізмів управління місцевими бюджетами в Україні;
- дослідження ролі міжбюджетних трансфертів у забезпеченні фінансової стійкості місцевих бюджетів;
- визначення основних проблем та викликів, що виникають в управлінні місцевими бюджетами в умовах нестабільності;
- розробка рекомендацій щодо удосконалення управління місцевими бюджетами та диверсифікації джерел їх доходів.

Об'єктом дослідження є процеси управління місцевими бюджетами в умовах економічної та політичної нестабільності в Україні.

Предметом дослідження є фінансові механізми забезпечення стійкості місцевих бюджетів, а також роль міжбюджетних трансфертів і ефективність їх використання на місцевому рівні.

Методи дослідження. Основними методами, що використовуються в кваліфікаційній роботі, є діалектичний підхід, індукція та дедукція, монографічне вивчення літературних джерел, порівняльний економічний аналіз, методи статистичної обробки даних (включаючи графічний і табличний аналіз), горизонтальний та вертикальний аналіз фінансових звітів, а також застосування методів прогнозування та оцінки впливу економічних факторів на місцеві бюджети.

Практичне значення отриманих результатів полягає в розробці конкретних рекомендацій щодо оптимізації фінансового управління на місцевому рівні, а також удосконалення системи міжбюджетних трансфертів та пошуку нових джерел доходів для місцевих бюджетів.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні документи з питань місцевого самоврядування, фінансової стабільності, міжбюджетних відносин в Україні, а також наукові праці з проблем управління місцевими бюджетами в умовах економічної нестабільності.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків, подана на 71 сторінках, містить 12 таблиць, 1 рисунок. Список використаних джерел включає 45 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Бюджетна система України є однією з ключових складових фінансової системи держави, що забезпечує ефективне управління державними ресурсами і реалізацію економічної та соціальної політики країни. Вона регулює процес формування, розподілу та використання фінансових ресурсів на різних рівнях управління — від загальнонаціонального до місцевого. Бюджетна система України має важливе значення не лише для забезпечення стабільності економіки, а й для соціального розвитку, оскільки сприяє реалізації державних програм, покриттю соціальних витрат та інвестуванню в інфраструктуру.

Згідно з Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами, бюджетна система країни є дворівневою. Вона охоплює три основні напрямки: державний бюджет, місцеві бюджети та бюджети державних цільових фондів. Кожен з цих рівнів має свою роль у забезпеченні фінансової стабільності країни і задоволенні соціальних потреб населення.

1. Державний бюджет

Державний бюджет України є основним фінансовим планом країни, що визначає загальні доходи та витрати держави на національному рівні. Він формується на основі макроекономічних показників і прогнозів розвитку економіки, які враховують потреби національної безпеки, розвитку інфраструктури, освітніх, медичних і соціальних програм. Формування державного бюджету є складним процесом, який починається з розрахунків, що здійснюються Міністерством фінансів України, і завершується прийняттям бюджету Верховною Радою України.

Державний бюджет має велику кількість джерел доходів, основними з яких є: податки (на прибуток, ПДВ, акцизи, податки на доходи фізичних осіб), митні збори, доходи від державної власності, прибуток від підприємств державного сектору, а також позики як внутрішні, так і зовнішні. Крім того, значну частину доходів

складають трансферти від міжнародних організацій та кредитні ресурси, залучені державою для покриття дефіциту бюджету[12].

Основними статтями витрат є соціальні трансферти (пенсії, соціальні допомоги, субсидії), витрати на національну безпеку та оборону, інвестиції в інфраструктурні проекти, охорону здоров'я, освіту, науку та культуру. Формування та реалізація державного бюджету мають безпосередній вплив на загальний економічний стан країни, а також на соціальний захист населення.

2. Місцеві бюджети

Місцеві бюджети відіграють важливу роль у фінансуванні розвитку місцевих територій, задоволенні потреб населення в соціальних та публічних послугах. Вони забезпечують фінансування таких напрямків, як освіта, охорона здоров'я, культура, ЖКГ, транспорт, екологія та інші місцеві потреби. Місцеві бюджети формуються на рівні органів місцевого самоврядування — обласних, районних, міських, сільських та селищних рад, а також об'єднаних територіальних громад (ОТГ).

Доходи місцевих бюджетів формуються з різних джерел: частина податків, що стягуються на рівні країни, передається на місця (зокрема податок на доходи фізичних осіб, місцеві податки та збори, акцизи, штрафи), а також доходи від оренди державного та комунального майна, плати за землю та інші місцеві збори. Однак, місцеві бюджети в значній мірі залежать від трансфертів з державного бюджету, що може створювати певні фінансові дисбаланси і обмежувати автономію місцевих органів влади[7].

Ключовою проблемою місцевих бюджетів є недосконалість системи фінансування та недостатня фінансова автономія органів місцевого самоврядування, що створює труднощі у забезпеченні стабільного функціонування соціальних служб, розвитку місцевої інфраструктури та вирішенні соціальних питань. Тому важливою є реформа міжбюджетних відносин і забезпечення місцевих органів більшою фінансовою самостійністю[10].

3. Бюджети державних цільових фондів

Бюджети державних цільових фондів є спеціальними фінансовими інструментами, призначеними для виконання окремих державних завдань, які

потребують цільового фінансування. До таких фондів належать Пенсійний фонд України, Фонд соціального страхування, Фонд охорони навколишнього середовища, а також інші фонди, що фінансують конкретні програми та заходи. Цільові фонди мають свої особливості, зокрема вони функціонують на основі спеціальних джерел доходів (наприклад, пенсійні виплати фінансуються через внески з доходів фізичних осіб).

Використання коштів цих фондів обмежене лише тими завданнями, для яких вони були створені, що гарантує ефективне їх використання за конкретними напрямками, як от пенсійні виплати, медичні послуги, соціальне страхування. Але водночас це обмеження може призводити до ситуацій, коли коштів не вистачає для виконання інших важливих завдань[34].

Основні принципи бюджетної системи України є основою для організації та функціонування фінансової системи країни, визначаючи порядок складання, затвердження та виконання бюджетів на всіх рівнях — від державного до місцевого. Ці принципи спрямовані на забезпечення стабільності, ефективності та прозорості бюджетного процесу, а також на сприяння ефективному використанню фінансових ресурсів для досягнення соціально-економічних цілей країни. Кожен з цих принципів відіграє важливу роль у забезпеченні злагодженої роботи бюджетної системи, а також у покращенні управління фінансовими ресурсами в умовах як стабільного, так і нестабільного економічного середовища.

1. Принцип єдності бюджету

Принцип єдності бюджету визначає, що всі бюджети (державний, місцеві та цільові фонди) є частинами єдиної бюджетної системи і повинні бути взаємопов'язані між собою. Це означає, що фінансова діяльність кожного бюджету має бути узгоджена з іншими, щоб забезпечити ефективне та безперебійне функціонування всієї фінансової системи країни. Єдність бюджету передбачає, що планування і виконання бюджетів на всіх рівнях має враховувати загальнодержавну фінансову політику, а також баланс між доходами і витратами на національному, регіональному та місцевому рівнях. Така інтеграція дозволяє уникнути дублювання функцій, забезпечує зручний моніторинг і контроль за витратами, а також підвищує

прозорість і зрозумілість для громадян. Важливим аспектом є і забезпечення перерозподілу фінансових ресурсів між різними рівнями влади, що дає змогу ефективно реагувати на економічні та соціальні потреби в межах усієї країни[25].

2. Принцип збалансованості бюджету

Принцип збалансованості бюджету передбачає, що доходи і витрати бюджету повинні бути співвіднесені між собою. Це важливий принцип, який забезпечує фінансову стійкість і стабільність бюджетної системи. Якщо доходи не покривають витрат, для покриття дефіциту можуть використовуватися механізми державного фінансування, такі як державні позики чи інші інструменти, наприклад, випуск облігацій чи фінансування через міжнародні кредити. Однак це має бути обмежено, оскільки надмірне використання позикових коштів може призвести до накопичення державного боргу та фінансової нестабільності в майбутньому. Збалансованість бюджету важлива для забезпечення соціальних стандартів, підтримки інфраструктури та фінансування необхідних програм без створення надмірного боргового навантаження. Водночас принцип збалансованості також передбачає правильне прогнозування доходів, щоб вони відповідали запланованим витратам, що в свою чергу сприяє забезпеченню довіри до бюджетної політики і стабільності фінансових потоків[17].

3. Принцип прозорості та публічності

Принцип прозорості та публічності передбачає відкритість процесу формування бюджету для громадськості та усіх зацікавлених сторін. Бюджетні документи мають бути доступні для населення і підлягати публічному обговоренню, що дає можливість громадянам і громадським організаціям стежити за тим, як використовуються державні та місцеві фінанси. Прозорість забезпечує підзвітність державних органів і місцевих органів влади перед суспільством, сприяючи зниженню рівня корупції та непотрібних витрат, а також дозволяє громадянам брати участь у процесі прийняття рішень, що стосуються їхнього фінансового добробуту. Важливим елементом прозорості є публікація бюджету в електронному вигляді, що дозволяє здійснювати детальний аналіз доходів та витрат,

а також дає змогу громадянам та журналістам перевіряти, наскільки ефективно витрачаються державні кошти[11].

4. Принцип стабільності

Принцип стабільності є надзвичайно важливим в умовах економічних коливань та криз. Бюджетна система повинна бути стійкою до змін в економічному середовищі, таких як інфляція, коливання курсу валют, економічні кризи чи природні катастрофи. Принцип стабільності передбачає, що бюджетна система має бути здатною адаптуватися до таких змін, зберігаючи свою ефективність та забезпечуючи сталість фінансування основних соціальних і економічних програм. Для цього можуть бути розроблені резерви та спеціальні механізми, які дозволяють оперативно реагувати на непередбачувані фінансові ситуації. Забезпечення стабільності бюджету дозволяє уникнути різких коливань у фінансуванні державних програм і забезпечити соціальні виплати, що особливо важливо в умовах економічної нестабільності[24].

5. Принцип ефективності

Принцип ефективності полягає в тому, що бюджетні кошти мають використовуватися не просто для покриття витрат, а для досягнення конкретних результатів і максимізації позитивного впливу на економічний і соціальний розвиток. Ефективність бюджетних витрат вимірюється не лише кількістю витрачених коштів, але й досягнутими результатами. Кожна державна чи місцева програма повинна бути орієнтована на конкретні цілі і забезпечувати конкретний результат: поліпшення інфраструктури, підвищення рівня життя громадян, покращення якості освіти, охорони здоров'я та інших соціальних послуг. Це вимагає впровадження механізмів моніторингу та оцінки витрат для перевірки, чи призводять вони до запланованих результатів. Принцип ефективності також вимагає від органів влади постійно вдосконалювати процеси бюджетного управління, оптимізувати витрати, уникати зайвих витрат і спрямовувати ресурси на найбільш пріоритетні та важливі для розвитку програми[39].

Загалом, ці п'ять основних принципів є основою для побудови ефективної та стабільної бюджетної системи в Україні. Вони сприяють інтеграції різних рівнів

бюджетної влади, забезпечують збалансованість та прозорість фінансової діяльності, підвищують ефективність використання бюджетних коштів і гарантують стійкість бюджету в умовах економічної нестабільності. Успішне впровадження цих принципів у бюджетний процес сприятиме зростанню довіри до фінансової політики, підвищенню ефективності державних інвестицій та сталому розвитку країни.

Державний бюджет України затверджується Верховною Радою на кожен рік. В основі його формування лежать:

- Доходи – це основні фінансові надходження держави. Основними джерелами є податки (податок на прибуток, ПДВ, акцизи, податки на доходи фізичних осіб тощо), митні збори, нафтогазові доходи, доходи від продажу державного майна та інші.

- Видатки – це витрати на соціальне забезпечення, оборону, освіту, охорону здоров'я, інфраструктуру тощо. Витрати на зарплати працівникам державних установ, трансферти на місцеві бюджети та на інші державні програми також закладаються в бюджет[44].

Якщо витрати державного бюджету перевищують доходи, то виникає дефіцит, який покривається за рахунок позик або використання резервів. Якщо доходи перевищують витрати, утворюється профіцит.

Місцеві бюджети включають бюджети органів місцевого самоврядування, такі як:

- Обласні та районні бюджети – для фінансування обласних і районних потреб (освіта, медична допомога, дороги тощо).

- Бюджети міст, сіл, селищ – для фінансування місцевих інфраструктурних потреб.

- Бюджети об'єднаних територіальних громад – нові утворення після реформи децентралізації, де місцева влада отримала більше прав і фінансових ресурсів.

Місцеві бюджети фінансуються через кілька основних джерел, що забезпечують надходження коштів для покриття витрат на місцевому рівні. Система

фінансування місцевих бюджетів в Україні є складною і залежить як від власних доходів, так і від державних трансфертів. Ось основні джерела фінансування місцевих бюджетів:

1. Податки та збори

Основною складовою доходів місцевих бюджетів є частина податків, які стягуються на рівні держави. Це податки, частина яких розподіляється між державним і місцевим рівнями. Одним з головних податків, які надходять до місцевих бюджетів, є податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). Він становить основну частину доходів місцевих бюджетів, оскільки цей податок стягується з доходів громадян, які проживають на певній території. Відтак, ПДФО має важливу роль у фінансуванні місцевих соціальних і інфраструктурних програм[18].

Інші важливі податки та збори, що передаються на місцевий рівень, включають:

-Податок на землю — цей податок сплачується власниками земельних ділянок та орендарями, і його величина залежить від розміру землі та її місцезнаходження. Частина цього податку йде на фінансування місцевих бюджетів, що дозволяє громадам мати додаткові ресурси для розвитку місцевої інфраструктури, благоустрою та соціальних програм.

-Транспортний податок — цей податок сплачують власники транспортних засобів, і його сума також частково надходить до місцевих бюджетів. Цей ресурс використовується для фінансування дорожньої інфраструктури, покращення стану доріг і транспортних мереж в містах та районах.

-Місцеві збори — місцеві органи влади можуть також стягувати інші збори та податки, такі як збір за нерухоме майно, плата за землю, торговий збір тощо. Ці джерела доходів можуть бути визначені залежно від місцевих потреб і специфіки діяльності на конкретній території[22].

Такі податки і збори дозволяють місцевим органам влади отримувати ресурси для фінансування базових послуг і реалізації інфраструктурних проектів на місцях.

2. Трансферти з державного бюджету

Іншим важливим джерелом фінансування місцевих бюджетів є трансферти з державного бюджету. Це грошові кошти, які держава надає місцевим бюджетам для підтримки соціальних і економічних програм, а також для вирішення важливих місцевих проблем, які не можуть бути повністю забезпечені за рахунок місцевих ресурсів.

Трансферти поділяються на кілька типів:

-Загальні трансферти — це кошти, що надаються місцевим бюджетам без чіткої спеціалізації на певні проекти або заходи. Вони є основним механізмом фінансової підтримки місцевих органів влади, які мають обмежений доступ до самостійних джерел фінансування. Загальні трансферти використовуються для покриття поточних витрат, таких як оплата праці місцевих службовців, забезпечення освіти, охорони здоров'я, житлово-комунальних послуг.

-Спеціальні трансферти — це кошти, які передаються з державного бюджету на конкретні цілі або програми. Наприклад, спеціальні трансферти можуть бути направлені на реалізацію проектів у сфері екології, розвитку інфраструктури, підтримки культури або національних меншин. Вони спрямовані на вирішення специфічних завдань у певних регіонах або громадах.

-Міжбюджетні трансферти для підтримки розвитку ОТГ (об'єднаних територіальних громад) — у рамках реформи децентралізації влади, здійснюється надання спеціальних трансфертів об'єднаним територіальним громадам для стимулювання їх економічного розвитку та підвищення рівня життя на місцях. Це включає кошти для створення нових робочих місць, покращення місцевої інфраструктури, розвитку системи охорони здоров'я та освіти[43].

3. Кредитні ресурси та позики

Іноді місцеві бюджети можуть отримувати фінансування не лише через податки та трансферти, а й через кредити та позики. Це може бути необхідним у випадку великих інфраструктурних проектів або у ситуаціях, коли потреби бюджету перевищують наявні ресурси. Наприклад, місцеві органи можуть залучати кредити через випуск місцевих облігацій або через позики від державних або міжнародних фінансових установ. Однак таке фінансування часто пов'язане з

певними ризиками, зокрема з необхідністю погашення позик у майбутньому, що може навантажувати місцеві бюджети в довгостроковій перспективі[15].

4. Інші джерела

До інших джерел фінансування місцевих бюджетів можна віднести кошти, що надходять від державних та приватних інвестицій в місцеві проекти, а також доходи від підприємницької діяльності, яку здійснюють місцеві органи влади. Наприклад, продаж комунального майна або оренда земельних ділянок також може приносити додаткові кошти для розвитку місцевих громад.

Бюджетний процес в Україні включає кілька етапів:

1) Підготовка та розгляд – на початку року уряд готує проект бюджету, який подається до Верховної Ради для обговорення.

2) Затвердження бюджету – після обговорення і коригування проект бюджету затверджується Верховною Радою.

3) Виконання бюджету – після затвердження бюджету починається його виконання, яке контролюється спеціальними органами (наприклад, Державна аудиторська служба).

4) Звітність та контроль – після виконання бюджету складається звіт, який передається для публічного обговорення та контролю.

Одна з важливих змін в Україні останніх років — це процес децентралізації, який розпочався з 2014 року та включає як політичну, так і фінансову складову. Децентралізація дозволила передати значну частину повноважень від центральної влади до місцевих органів влади, що суттєво змінило взаємини між державними інституціями на різних рівнях. Фінансова децентралізація стала одним з основних елементів цієї реформи, оскільки вона не тільки передала більше повноважень, але й забезпечила місцеві органи влади значними фінансовими ресурсами для розвитку своїх територій[19].

Одним з основних аспектів фінансової децентралізації є реформа системи податків і зборів, що дозволила значно збільшити частку місцевих бюджетів у загальному обсязі державних фінансів. Зокрема, місцеві органи влади отримали право на отримання більшої частки від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО),

податку на землю та інших місцевих податків. Це дозволило значно зміцнити фінансову базу місцевих бюджетів і зробити їх більш незалежними від центрального уряду. Тепер місцеві органи влади мають можливість самостійно приймати рішення щодо використання цих коштів, орієнтуючись на пріоритети розвитку своїх територій, що є важливим для покращення рівня життя населення та забезпечення соціальних потреб.

Фінансова децентралізація дозволила місцевим бюджетам стати більш стабільними та передбачуваними, що є критично важливим для ефективного управління регіональними економіками. Вони отримали додаткові фінансові ресурси для реалізації важливих інфраструктурних та соціальних проєктів, таких як будівництво та ремонт доріг, розвиток медичних закладів, шкіл, а також інших соціальних ініціатив, які мають безпосередній вплив на покращення якості життя громадян. Зокрема, територіальні громади отримали можливість самостійно розподіляти бюджетні кошти на основі місцевих потреб, що дозволяє ефективніше використовувати фінансові ресурси[29].

Водночас, децентралізація дозволила зменшити навантаження на державний бюджет і перерозподілити ресурси таким чином, щоб вони могли бути використані більш ефективно і цільово. Місцеві органи влади отримали право на фінансування ключових соціальних послуг, таких як освіта, охорона здоров'я та соціальний захист, що дозволяє реагувати на конкретні потреби населення в кожному регіоні. Тепер місцеві органи влади мають більше можливостей для розробки та реалізації власних програм розвитку, зокрема в таких сферах, як екологія, культура, туризм, місцевий бізнес та інфраструктура, що сприяє створенню більш збалансованого розвитку на всіх рівнях.

Однак, разом з позитивними змінами, фінансова децентралізація також поставила нові виклики для місцевих органів влади. Зокрема, потреба у професіоналізмі та ефективному управлінні місцевими фінансами, а також необхідність забезпечення прозорості та підзвітності витрат. Відповідно, для ефективного використання нових фінансових ресурсів на місцях необхідно продовжувати розвивати систему управління бюджетами, підвищувати

кваліфікацію місцевих чиновників та вдосконалювати механізми контролю і моніторингу фінансової діяльності[27].

Таким чином, фінансова децентралізація значно посилила фінансову автономію місцевих органів влади та відкрила нові можливості для розвитку територіальних громад. Водночас, для досягнення максимальних результатів важливо зберегти баланс між фінансовою самостійністю та відповідальністю, що вимагає постійного вдосконалення фінансового управління на місцевому рівні та реалізації ефективної бюджетної політики.

Бюджетна система України має складну структуру та багаторівневий характер. Її основною метою є забезпечення фінансової стабільності держави, ефективне розподілення ресурсів та надання необхідних послуг громадянам. В останні роки значно розширились повноваження місцевих органів влади, що дає їм змогу більш оперативно реагувати на потреби місцевих громад.

Місцеві бюджети є важливим елементом бюджетної системи України і забезпечують фінансування різних соціальних, економічних і інфраструктурних потреб на місцевому рівні. Як вже зазначалося вище, після проведеної реформи децентралізації в Україні місцеві бюджети отримали більше фінансових можливостей та повноважень. Розглянемо більш детально, як формуються місцеві бюджети та які джерела доходів використовуються.

Місцеві бюджети складаються з кількох рівнів:

- Обласний бюджет — бюджет, що фінансує потреби обласного рівня.
- Районний бюджет — для фінансування місцевих потреб районів.
- Бюджет міста обласного підпорядкування — для великих міст, таких як Київ, Харків, Львів, Одеса тощо.
- Бюджет об'єднаних територіальних громад (ОТГ — новий формат місцевих бюджетів, що з'явився після реформи децентралізації (ОТГ отримали більше повноважень та фінансових ресурсів).
- Бюджет села, селища — для менших адміністративно-територіальних одиниць[13].

Доходи місцевих бюджетів формуються з кількох основних джерел, що включають як власні доходи, так і трансферти з державного бюджету. Розглянемо кожен з них детальніше:

1. Власні доходи місцевих бюджетів.

Це кошти, які збираються безпосередньо на місцевому рівні. Власні доходи можуть бути різними в залежності від місця та його специфіки, але загалом вони включають:

- Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). Це основне джерело доходу для місцевих бюджетів. В Україні частина ПДФО (18% від доходів фізичних осіб) передається до місцевих бюджетів. З 2014 року цей податок став значно важливішим для фінансування місцевих потреб. Місцеві бюджети отримують частину цього податку за місцем реєстрації платників (фізичних осіб).

- Податок на майно. Це ряд податків на нерухоме майно, транспортні засоби та земельні ділянки. Сюди входять:

- Податок на нерухоме майно (будівлі, квартири, нежитлові приміщення).
- Податок на землю.
- Транспортний податок (податок на автомобілі)[35].

Податки на майно є важливим джерелом для місцевих бюджетів, оскільки вони прямо залежать від майна, яке знаходиться на території конкретної громади або області.

- Єдиний податок сплачують фізичні та юридичні особи, які перебувають на спрощеній системі оподаткування. Це також джерело доходу для місцевих бюджетів, оскільки ставки цього податку та його розмір визначаються місцевими органами влади.

- Акцизний податок. Акциз на алкоголь, тютюн, паливо тощо також частково йде до місцевих бюджетів. Частина акцизу, що залишається на місцевому рівні, є додатковим джерелом фінансування місцевих програм.

- Адміністративні збори та штрафи. До цієї категорії відносяться доходи від державних реєстрацій, ліцензувань, штрафів, зборів за паркування, адміністративні збори за надання публічних послуг[8].

2. Трансферти з державного бюджету.

Трансферти — це грошові виплати з державного бюджету місцевим бюджетам, що є важливим джерелом для місцевих органів влади. Вони бувають кількох видів:

- Освітня субвенція. Це фінансування з державного бюджету для забезпечення освіти на місцях. Освітня субвенція надається з розрахунку на кількість учнів та студентів, що навчаються в установах освіти на рівні громади або області.

- Медична субвенція. Це кошти, що передаються на забезпечення медичних закладів на місцях для надання медичних послуг населенню. Вона покриває витрати на медичні послуги, лікарні, амбулаторії тощо.

- Субвенція на соціальний захист. Це трансферти на фінансування соціальних виплат, допомог, пенсій тощо. Держава передає ці кошти для забезпечення соціальних потреб на місцевому рівні.

- Інші трансферти. Це кошти, що надаються для фінансування інфраструктурних проєктів, розвитку місцевої економіки, компенсації витрат на виконання певних державних програм (наприклад, субвенції на будівництво доріг, розвиток енергоефективності, екологічні проєкти)[4].

3. Позики та кредити.

Інколи для покриття дефіциту бюджету місцеві органи можуть звертатися до зовнішніх або внутрішніх кредиторів за позиками. Вони також можуть отримати кредити від держави або міжнародних фінансових організацій (наприклад, Світового банку, Європейського Союзу). Однак місцеві бюджети, як правило, повинні бути збалансованими, тому позики використовуються досить обережно.

З 2014 року в Україні проходить реформа децентралізації, яка значно змінила механізми фінансування місцевих бюджетів. ОТГ (об'єднані територіальні громади) отримали більше фінансових ресурсів і повноважень, що дозволяє їм більш ефективно вирішувати місцеві питання. Зокрема:

- Збільшення частки ПДФО в місцевих бюджетах.

- Передача управлінських функцій на місця, що дозволяє громадам розпоряджатися ресурсами, ефективніше управляти місцевими фінансами.

Місцеві бюджети України складаються з різноманітних джерел доходів: власних податків (ПДФО, податок на майно, акциз), а також трансфертів з державного бюджету. Завдяки реформі децентралізації місцеві органи влади отримали більше фінансових можливостей для розвитку своїх територій і забезпечення потреб населення в соціальних послугах, інфраструктурі та інших сферах[26].

Видатки місцевих бюджетів — це витрати, які здійснюються органами місцевого самоврядування для забезпечення різноманітних потреб на місцевому рівні. Вони охоплюють багато аспектів життєдіяльності територіальних громад, від освіти та медицини до інфраструктури та соціального забезпечення. Давайте розглянемо основні категорії видатків місцевих бюджетів більш детально.

1. Соціальні видатки

Соціальні видатки займають важливу частину місцевих бюджетів, оскільки на місцевому рівні часто вирішуються питання підтримки вразливих груп населення.

Освіта — одна з основних сфер, де використовуються кошти місцевих бюджетів. Місцеві органи влади мають фінансувати:

- Загальноосвітні навчальні заклади (школи, ліцеї, гімназії), що включає:

1. Виплату зарплат вчителям і адміністрації шкіл.

2. Підтримку інфраструктури закладів (ремонт, модернізація).

3. Забезпечення навчальними матеріалами та обладнанням.

- Дошкільні навчальні заклади (дитячі садки) для забезпечення доступу до дошкільної освіти.

- Позашкільна освіта — фінансування гуртків, секцій, центрів дитячої творчості.

- Вища освіта — в деяких випадках місцеві бюджети можуть фінансувати вищі навчальні заклади на території своєї громади чи області.

Місцеві бюджети відіграють важливу роль у фінансуванні медичних закладів, зокрема в системі первинної та вторинної медичної допомоги:

- Амбулаторії та поліклініки — фінансування роботи амбулаторій, поліклінік, закупівля медичних засобів і обладнання.

- Лікарні — утримання місцевих лікарень, виплата зарплат медичним працівникам, фінансування ліжко-місць, закупівля медикаментів.

- Програми профілактики та вакцинації — фінансування програм на рівні місцевих громад, спрямованих на боротьбу з епідеміями, профілактику захворювань.

- Спеціалізована допомога — частина видатків йде на фінансування спеціалізованих медичних закладів, таких як психіатричні лікарні, кардіологічні центри тощо[36].

До соціального захисту належать витрати, пов'язані з допомогою та підтримкою соціально незахищених верств населення:

- Програми підтримки пенсіонерів, осіб з інвалідністю та багатодітних сімей — надання допомог, компенсацій, соціальних пільг.

- Підтримка малозабезпечених — надання державної допомоги малозабезпеченим сім'ям, соціальних виплат для дітей.

- Житлові субсидії — виплата субсидій на оплату комунальних послуг для населення, яке має низький дохід.

2. Інфраструктурні та житлово-комунальні видатки.

Ці видатки важливі для розвитку і підтримки інфраструктури територій, а також забезпечення комунальних послуг для населення.

Витрати на забезпечення життєдіяльності території, включаючи:

- Водопостачання та водовідведення — фінансування мереж водопостачання та водовідведення, утримання та модернізація відповідних комунальних підприємств.

- Теплопостачання та енергозабезпечення — витрати на забезпечення теплом, енергією населення та комунальних установ.

- Утримання доріг — ремонти та будівництво доріг, тротуарів, мостів, а також збереження комунальних доріг в належному стані.

- Утилізація сміття та благоустрій — фінансування програм з вивезення сміття, озеленення, утримання місць для відпочинку.

Місцеві бюджети часто використовуються для ремонту та модернізації житлового фонду, особливо в багатоквартирних будинках та об'єктах соціальної сфери (школи, лікарні).

- Ремонт та реконструкція житлового фонду— модернізація старих будівель, проведення капітальних і поточних ремонтів у житлових будинках.

- Будівництво нових об'єктів — фінансування нових житлових будинків, спеціалізованих об'єктів (дитячі садки, школи), об'єктів інфраструктури.

3. Розвиток економіки та територій

Місцеві бюджети також мають фінансувати програми, спрямовані на розвиток місцевої економіки:

- Підтримка підприємств — програми фінансування місцевих підприємств, стимулювання малого та середнього бізнесу.

- Інвестиційні програми — надання субсидій або пільг для інвесторів, які готові інвестувати в розвиток місцевих підприємств, створення нових робочих місць.

Також виділяються видатки на туризм та культуру:

- Розвиток туристичної інфраструктури — будівництво та утримання туристичних об'єктів, розробка маркетингових стратегій для залучення туристів на місцевий рівень.

- Культурні заходи та установи — фінансування бібліотек, театрів, музеїв, а також організація культурних і спортивних заходів[16].

4. Безпека та правопорядок.

- Пожежні частини та служби — фінансування роботи місцевих підрозділів пожежної безпеки, їхнього обладнання та підтримки.

- Цивільний захист — витрати на підготовку до надзвичайних ситуацій, аварій, стихійних лих.

- Патрульна поліція — фінансування місцевих підрозділів поліції для забезпечення правопорядку на території громади, а також витрати на боротьбу зі злочинністю.

5. Інші видатки

- Адміністративні видатки — витрати на утримання органів місцевого самоврядування, надання адміністративних послуг, заробітна плата чиновникам та інші поточні витрати місцевих адміністрацій.

- Фінансування виборчих кампаній — витрати на організацію виборів на місцевому рівні.

Видатки місцевих бюджетів України є надзвичайно різноманітними, охоплюючи широкий спектр потреб та завдань, що виникають на місцевому рівні. Основними напрямками, на які спрямовуються бюджетні кошти, є соціальна сфера, інфраструктурний розвиток, економічна підтримка та забезпечення правопорядку.

Соціальна сфера є одним із пріоритетних напрямків видатків місцевих бюджетів. Значна частина коштів йде на фінансування освіти, де забезпечується функціонування шкіл, дитячих садків, вищих навчальних закладів та інших навчальних установ. Крім того, місцеві бюджети мають велике значення для розвитку охорони здоров'я, зокрема для фінансування медичних установ, закупівлі медичних засобів та забезпечення доступу до медичних послуг. Важливим елементом є також фінансування соціального захисту, що включає виплати малозабезпеченим родинам, пенсії, допомоги при народженні дитини, а також інші соціальні виплати, що підтримують найвразливіші верстви населення[42].

Інфраструктура, яка охоплює житлово-комунальні послуги, транспортну інфраструктуру, дорожнє будівництво та благоустрій міських і сільських територій, є ще однією важливою складовою видатків місцевих бюджетів. Зокрема, значні ресурси спрямовуються на ремонти та утримання доріг, забезпечення якісних комунальних послуг, таких як водопостачання, водовідведення, газопостачання, енергозабезпечення, а також на розвиток системи управління відходами. Місцеві органи влади також відповідальні за забезпечення чистоти та порядку в населених

пунктах, що включає як поточні роботи, так і інвестиції в масштабні проекти благоустрою[14].

Не менш важливим напрямком є економічний розвиток, де місцеві бюджети сприяють підтримці малого та середнього бізнесу, розвитку інфраструктури для бізнесу та залученню інвестицій у регіони. Фінансування програм підтримки підприємництва, інвестиційних проектів, інфраструктурних ініціатив допомагає створювати робочі місця, підвищувати конкурентоспроможність регіонів і забезпечувати їх сталий розвиток.

Забезпечення безпеки та правопорядку на місцевому рівні також потребує значних бюджетних витрат. Місцеві органи влади відповідальні за фінансування правоохоронних органів, забезпечення громадського порядку та боротьбу з правопорушеннями, а також підтримання належного рівня цивільної безпеки на території місцевих громад.

Після проведення реформ децентралізації місцеві органи влади отримали значно більшу фінансову автономію, що дозволило їм більш ефективно вирішувати нагальні проблеми територій. Тепер місцеві бюджети мають більше можливостей для самостійного управління фінансовими ресурсами, що дає змогу оперативно реагувати на потреби громад, більш точно спрямовувати кошти на важливі для місцевих жителів проекти та програми. Це також сприяє більш ефективному виконанню місцевих ініціатив і забезпеченню розвитку інфраструктури та соціальної сфери відповідно до потреб кожної конкретної території[21].

Таким чином, видатки місцевих бюджетів стали важливим інструментом у забезпеченні сталого розвитку та поліпшення якості життя в різних регіонах України. Вони дозволяють збалансувати економічний розвиток, соціальний захист, покращення інфраструктури та забезпечення правопорядку, що є основою для успішної реалізації державної політики на місцевому рівні.

Забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів є важливим аспектом для підтримки стабільного розвитку територіальних громад та забезпечення ефективного надання публічних послуг на місцевому рівні. Фінансова стійкість означає здатність місцевих органів влади стабільно забезпечувати фінансування

всіх необхідних видатків, зберігаючи при цьому баланс між доходами та витратами, а також забезпечуючи розвиток та модернізацію місцевої інфраструктури. Існують різні умови та фактори, що сприяють досягненню цієї стійкості[20].

Один із ключових елементів фінансової стійкості — це забезпечення різноманітних джерел доходів місцевих бюджетів, щоб зменшити залежність від будь-якого одного джерела. Основні способи досягнення цієї мети:

- Широкий спектр податків та зборів. Місцеві бюджети повинні мати доступ до різних видів податків (ПДФО, акцизний податок, податки на майно, єдиний податок, земельні податки тощо), щоб забезпечити стабільні надходження.

- Інвестування та залучення додаткових джерел фінансування. Створення сприятливих умов для бізнесу та інвесторів, залучення приватних інвестицій через державно-приватне партнерство, проекти розвитку інфраструктури.

- Механізм стабільного надання трансфертів з державного бюджету. Наявність прогнозованих трансфертів (освітніх, медичних субвенцій тощо) дозволяє місцевим органам влади точно планувати свої витрати та доходи на тривалу перспективу.

Фінансова стійкість також залежить від того, наскільки ефективно органи місцевого самоврядування здійснюють бюджетне планування і контроль.

- Збалансованість бюджету. Основною умовою фінансової стійкості є збалансований місцевий бюджет, де витрати не перевищують доходи, або хоча б місцеві органи влади мають стабільний фінансовий резерв для покриття дефіциту.

- Прогнозування доходів та витрат. Для забезпечення стійкості місцевих бюджетів необхідно мати чітку систему прогнозування надходжень і витрат на кілька років вперед. Це дозволяє уникати великих коливань у фінансуванні основних послуг.

- Моніторинг та контроль витрат. Система контролю за витратами є необхідною для забезпечення ефективності використання бюджетних коштів і уникнення надмірних витрат[23].

Для забезпечення фінансової стійкості важливо мати ефективне управління бюджетними ресурсами, включаючи:

- Прозорість та підзвітність. Відкритість місцевих бюджетів, публікація планів і звітів, залучення громадськості до обговорення бюджету — важливі елементи, які допомагають забезпечити фінансову стійкість.

- Підвищення ефективності витрат. Важливим є запровадження систем управління на основі результатів та аналізу витрат, щоб кожна гривня витрачалася на досягнення конкретних результатів.

- Оптимізація витрат. Місцеві органи влади повинні постійно шукати шляхи для зменшення витрат, підвищення ефективності комунальних послуг, уникнення непотрібних витрат[28].

Місцеві бюджети не можуть бути фінансово стійкими без стабільної економічної бази, яка забезпечує зростання доходів:

- Розвиток місцевої економіки. Стійкість місцевих бюджетів безпосередньо залежить від розвитку економіки на місцях. Це може бути забезпечено через підтримку малого та середнього бізнесу, розвиток промисловості, туризму, сільського господарства.

- Підвищення ефективності використання земельних ресурсів. Наявність стабільного доходу від оренди земель та інші місцеві ресурси є важливим фактором для забезпечення фінансової стійкості.

- Підтримка інфраструктурних проєктів. Підвищення ефективності комунальних підприємств та розвиток інфраструктури також сприяють зміцненню економічної бази місцевих бюджетів.

Важливим аспектом фінансової стійкості є наявність фінансових резервів, які можна використати в разі непередбачуваних витрат або кризових ситуацій.

- Формування фінансових резервів. Наявність стабільного резерву дозволяє місцевим бюджетам адаптуватися до економічних змін, надзвичайних ситуацій або зменшення доходів. Це можуть бути як грошові резерви, так і резерви на розвиток інфраструктури.

- Створення фондів розвитку. Фонди для інвестицій в місцеву інфраструктуру, соціальні проєкти або економічний розвиток дають змогу не лише покривати поточні потреби, а й інвестувати в майбутнє.

Правильне використання зовнішніх фінансових ресурсів, таких як позики та кредити, може бути важливим для фінансування довгострокових інфраструктурних проєктів.

- Управління боргом. Місцеві органи влади повинні мати чітку стратегію управління боргом, уникати надмірного залучення позик, що може призвести до боргової залежності та неспроможності обслуговувати борги.

- Доступ до міжнародних фінансових організацій. Залучення фінансування через кредити від міжнародних організацій (наприклад, Світовий банк, ЄБРР) може допомогти фінансувати великі інфраструктурні проєкти та інвестиційні ініціативи.

Для забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів важливо підвищувати кваліфікацію та спроможність місцевих органів влади у плануванні, виконанні та контролі за виконанням бюджетних заходів.

- Освіта і професіоналізація кадрового складу. Підвищення кваліфікації місцевих чиновників і співробітників фінансових відділів допомагає покращити бюджетне управління.

- Система контролю та аудиту. Важливо мати незалежні органи, які здійснюють аудит бюджету та моніторинг ефективності витрат.

Політична стабільність на місцевому рівні є важливою умовою для забезпечення фінансової стійкості. Часті зміни в місцевих органах влади, політична нестабільність можуть негативно позначитися на плануванні бюджету і управлінні фінансами[30].

Забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів вимагає комплексного підходу, включаючи різноманітні джерела доходів, ефективне управління ресурсами, а також грамотне планування та контроль за витратами. Фінансова стабільність забезпечується через розвиток економіки, підтримку інфраструктурних проєктів, створення резервів, а також забезпечення прозорості та ефективного використання коштів. Ці умови дозволяють місцевим органам влади стабільно виконувати свої обов'язки перед населенням та розвивати територію.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ФІНАНСОВОГО СТАНУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка фінансового стану місцевих бюджетів України

Оцінка фінансового стану місцевих бюджетів України є важливою складовою частиною аналізу економічної ситуації на рівні окремих громад та регіонів, оскільки місцеві бюджети безпосередньо впливають на соціально-економічний розвиток територіальних громад, рівень надання публічних послуг, інфраструктурний розвиток та загальний добробут населення. В умовах децентралізації, яка розпочалася в Україні з 2014 року, місцеві органи влади отримали значну частину фінансових повноважень, що дозволяє їм не тільки збільшити свою роль у прийнятті рішень, але й нести відповідальність за ефективне управління ресурсами.

З початком децентралізаційної реформи в Україні була змінена структура міжбюджетних відносин, що дозволило органам місцевого самоврядування отримати більшу частку податкових надходжень і посилити свої фінансові можливості. Основними етапами цієї реформи стали передача місцевим бюджетам податків, таких як податок на доходи фізичних осіб (ПДФО), земельний податок, а також частини акцизного податку. Це дозволило значно збільшити фінансові можливості місцевих бюджетів, що, в свою чергу, створило більше простору для реалізації місцевих проєктів, зокрема в таких важливих сферах, як освіта, охорона здоров'я, транспортна інфраструктура, житлово-комунальне господарство та інші[32].

Збільшення фінансової автономії місцевих органів влади потребує наявності дієвих інструментів для оцінки та контролю за їх фінансовим станом. Місцеві бюджети повинні бути здатні планувати свої доходи та витрати з урахуванням економічних умов, специфіки території та потреб громади. Наразі місцеві органи влади мають більше можливостей для мобілізації фінансів на місцях, але це також означає, що вони повинні бути більш відповідальними за управління цими

коштами, оскільки не завжди існують достатні механізми для централізованої фінансової підтримки. Тому регулярна оцінка фінансового стану місцевих бюджетів має важливе значення для забезпечення прозорості та ефективності витрачання бюджетних коштів.

Незважаючи на те, що фінансова автономія є важливим кроком до посилення ролі місцевих органів влади, вона також потребує систематичного моніторингу та оцінки фінансової спроможності кожного регіону чи громади. Для цього важливо впроваджувати сучасні інструменти оцінки фінансового стану, включаючи аналіз бюджетної дисципліни, ефективності витрат, залучення позик, стану боргових зобов'язань та інші показники. Вони допомагають не лише оцінити поточний стан місцевих бюджетів, але й спроектувати стратегії для їх стабільного розвитку в майбутньому.

Особливо важливим є проведення оцінки фінансової спроможності в контексті специфіки кожної громади чи регіону, оскільки місцеві бюджети можуть мати різні джерела доходів і потреби в залежності від їх економічної ситуації, чисельності населення, рівня розвитку інфраструктури та інше. Для великих міст та розвинутих економічно територій місцеві бюджети можуть бути значно більшими, у той час як сільські та менш розвинуті громади часто стикаються з проблемами низьких доходів і обмежених фінансових ресурсів[35].

Враховуючи, що не всі місцеві бюджети можуть бути самодостатніми, особливо у сільських чи економічно слабших регіонах, важливим інструментом для забезпечення фінансової стабільності місцевих бюджетів є трансферти з державного бюджету. Це можуть бути як загальні трансферти, так і спеціальні субвенції, надані для фінансування конкретних проектів або потреб місцевих громад. Проте їх розмір і ефективність можуть залежати від багатьох факторів, таких як економічна ситуація в країні, політична воля на рівні уряду та наявність фінансових ресурсів у державному бюджеті.

Одним із викликів, з якими стикаються місцеві органи влади, є залежність від державних трансфертів, що можуть змінюватися в залежності від політичних та економічних умов. Залежність від таких фінансових потоків робить місцеві

бюджети вразливими до змін у центральному бюджеті, тому важливо працювати над збільшенням власних доходів місцевих бюджетів, щоб зменшити залежність від зовнішніх джерел.

Оцінка фінансового стану місцевих бюджетів також включає перевірку ефективності використання бюджетних коштів, прозорості витрат і боротьби з корупцією. Тільки за умови правильно організованого фінансового контролю можна забезпечити, щоб кошти, спрямовані на виконання соціальних програм і інфраструктурних проєктів, не витрачалися неефективно або безконтрольно. Впровадження сучасних технологій для автоматизації бюджетного процесу, а також розвиток системи публічних фінансів, може допомогти забезпечити більшу прозорість та зменшити ризики для місцевих бюджетів[36].

Іншим важливим аспектом оцінки фінансового стану місцевих бюджетів є здатність залучати інвестиції та створювати сприятливий бізнес-клімат на місцях. Місцеві органи влади мають можливість залучати інвестиції через різні механізми, такі як державні та міжнародні гранти, партнерство з приватним сектором, а також шляхом створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу. Створення інвестиційних майданчиків, підтримка стартапів та розвитку інфраструктури є важливими кроками до зміцнення фінансової стабільності місцевих бюджетів.

Оцінка фінансового стану місцевих бюджетів є невід'ємною частиною економічного розвитку на місцях та має важливе значення для ефективного управління фінансами, планування бюджетів, а також реалізації соціальних і інфраструктурних програм. Постійний моніторинг та оцінка фінансової спроможності місцевих органів влади дозволяють знижувати ризики фінансових криз і забезпечують стабільне фінансування потреб громад. Водночас, важливим аспектом є розвиток місцевих економік і зменшення залежності від державних трансфертів через збільшення власних доходів, а також забезпечення прозорості в управлінні бюджетами для підтримки фінансової стабільності[3].

Під оцінкою фінансового стану місцевих бюджетів розуміється комплексний аналіз доходної та витратної частини бюджетів, структури фінансування, а також

рівня боргових зобов'язань. Така оцінка дозволяє визначити, наскільки ефективно використовуються ресурси на місцях, оцінити стійкість місцевих фінансів та їх здатність до самофінансування. Окрім того, фінансовий стан місцевих бюджетів є важливим індикатором економічної стабільності регіонів і їх здатності до сталого розвитку.

Цей розділ присвячено оцінці фінансового стану місцевих бюджетів України, зокрема, аналізу основних фінансових показників, які визначають спроможність місцевих органів влади ефективно управляти бюджетними ресурсами та забезпечувати потреби своїх громад.

Розглянемо статті доходів місцевих бюджетів України за три останні роки у табл. 2.1.:

Таблиця 2.1

Доходи місцевих бюджетів України за 2022-2024 рр., млн.грн.

Показник	2022	2023	2024(січень-жовтень)	відхилення 23-22		відхилення 24-23	
Податкові надходження	393460,6	434540,9	358403,1	41080,3	10,44	-76137,8	-17,52
Неподаткові надходження	22041,1	36511,3	34392,6	14470,2	65,65	-2118,7	-5,80
Доходи від операцій з капіталом	2275,9	3621,8	4059,7	1345,9	59,14	437,9	12,09
Від органів державного управління	136753,7	177385,1	156099,3	40631,4	29,71	-21285,8	-12,00
Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ	223,2	197,9	1355,5	-25,3	-11,34	1157,6	584,94
Цільові фонди	342,2	351,7	479,8	9,5	2,78	128,1	36,42
РАЗОМ	555096,7	652608,7	554790	97512	17,57	-97818,7	-14,99

Податкові надходження показують значне зростання в 2023 році порівняно з 2022 роком (підвищення на 10,44%), але значне зниження у 2024 році порівняно з 2023 роком (мінус 17,52%). Це може бути результатом змін у податковій політиці або економічних умовах, які впливають на рівень надходжень.

Неподаткові надходження демонструють значне зростання в 2023 році порівняно з 2022 роком, а в 2024 році спостерігається незначне зниження (-5,80%).

Доходи від операцій з капіталом також зростають у всі роки. Найбільший приріст спостерігається у 2023 році порівняно з 2022 роком, а в 2024 році цей тренд продовжується, хоча й у меншій мірі (12,09%).

Від органів державного управління доходи зросли у 2023 році порівняно з 2022 роком, але в 2024 році спостерігається значне зниження (-12,00%).

Сума надходжень від міжнародних організацій у 2024 році показує значне зростання (584,94%), що є важливим сигналом про залучення більшої кількості міжнародної допомоги в 2024 році порівняно з попередніми роками.

Цільові фонди також збільшилися, причому найбільше в 2024 році (36,42%).

Загальна сума доходів місцевих бюджетів показує зростання у 2023 році порівняно з 2022 роком (17,57%), але у 2024 році зменшилася на 14,99%. Це вказує на зниження бюджетних надходжень в 2024 році після значного приросту в 2023 році.

Отже, у 2023 році спостерігається значне зростання доходів місцевих бюджетів, однак у 2024 році більшість категорій доходів (окрім допомоги від міжнародних організацій) показують зниження. Зниження податкових надходжень (-17,52%) і зменшення доходів від органів державного управління (-12,00%) є основними чинниками, що зумовлюють падіння загальних доходів у 2024 році. Приріст допомоги від міжнародних організацій є позитивним сигналом, зокрема значне зростання у 2024 році порівняно з 2023 роком (+584,94%).

Аналіз видатків місцевих бюджетів України за 2022–2024 роки показує важливі зміни у фінансових потоках. В табл.2.2 наведена загальна сума видатків, а також порівняння їх змін між роками. Розглянемо основні аспекти:

Таблиця 2.2.

Видатки місцевих бюджетів України за 2022-2024 рр., млн.грн.

	2022	2023	2024(січень-жовтень)	Відхилення 23-22		Відхилення 24-23	
Видатки місцевих бюджетів	484295,2	646822,5	475768,6	162527,3	33,56	-171053,9	-26,45

У 2023 році видатки місцевих бюджетів зросли на 33,56% порівняно з 2022 роком, що на 162,527 млн грн більше. Це свідчить про значний приріст фінансування на місцевому рівні. Таке збільшення могло бути пов'язане з підвищенням потреб у фінансуванні місцевих проєктів, інфраструктури, соціальних програм, а також з додатковими витратами на відновлення та підтримку територій, що постраждали від війни.

У 2024 році, порівняно з 2023 роком, спостерігається значне зниження видатків — на 171,0539 млн грн (-26,45%). Це падіння є досить суттєвим і може вказувати на те, що бюджетні ресурси були скорочені через різке зменшення доходів місцевих бюджетів, або через перерозподіл фінансування в інших напрямках (наприклад, пріоритети можуть бути змінені через поточну економічну ситуацію або специфічні потреби). Причини цього зниження можуть включати:

-Зменшення фінансування у зв'язку зі спадом податкових надходжень (як показує зниження доходів у 2024 році, зокрема податкових надходжень — мінус 17,52%).

-Можливе обмеження видатків через відсутність або зменшення зовнішніх фінансових надходжень, зокрема від міжнародних донорів або фінансування від держави. Видатки місцевих бюджетів значно зросли у 2023 році через необхідність підтримки економіки та відновлення після руйнувань, викликаних війною. У 2024 році, можливо, була зроблена спроба скоротити деякі витрати після пікових потреб у попередні роки.

Видатки місцевих бюджетів також зменшилися у 2024 році (-26,45%), хоча доходи місцевих бюджетів також скоротилися на -14,99%. З цього можна зробити висновок, що місцеві органи влади можуть бути змушені коригувати видатки через

обмежені фінансові ресурси, але скорочення видатків перевищує скорочення доходів. Це може бути наслідком фінансової політики, спрямованої на збалансування бюджетів або оптимізацію витрат через труднощі в економіці.

У 2023 році місцеві бюджети були значно збільшені (33,56%), що могло бути результатом потреби у фінансуванні війни, відновлення інфраструктури та підтримки соціальних програм.

У 2024 році, ймовірно через економічні труднощі та зменшення податкових надходжень, видатки скорочуються на -26,45%. Це може свідчити про необхідність оптимізації витрат і збереження фінансової стабільності, попри скорочення доходів.

Загальний тренд у 2024 році показує, що місцеві органи влади можуть бути вимушені проводити більш обережну бюджетну політику, скорочуючи витрати на фоні зменшення доходів.

Зміни в політиці фінансування та економічній ситуації безумовно впливають на видатки місцевих бюджетів. Зокрема, зниження витрат у 2024 році може бути частиною стратегії адаптації до нових умов фінансування, з урахуванням глобальних і внутрішніх економічних змін.

Можливі два стани бюджету: профіцит та дефіцит. Профіцит місцевого бюджету виникає, коли надходження перевищують видатки, тоді як дефіцит означає, що витрати перевищують доходи.

Профіцит свідчить про наявність фінансових резервів, які можуть бути використані для подальших витрат чи накопичення фондів. Це може виникнути через:

-Зростання доходів: підвищення податкових надходжень або ефективніше адміністрування.

-Економію на витратах: недосягнення запланованих витрат.

Профіцит дозволяє створювати резерви, інвестувати в інфраструктуру або погашати борги.

Дефіцит бюджету відображає фінансову нестабільність, коли витрати перевищують доходи. Основні причини дефіциту:

-Низькі доходи: зниження податкових надходжень, економічна криза.

-Великі витрати: надмірні соціальні програми або інфраструктурні витрати.

Для покриття дефіциту місцеві органи влади можуть вдаватися до запозичень або використання резервів.

Основні фактори, що впливають на профіцит і дефіцит:

1.Економічна ситуація: стабільна економіка підтримує профіцит, криза — дефіцит.

2.Фінансова дисципліна: ефективне управління фінансами знижує ймовірність дефіциту.

Профіцит дає змогу забезпечити стабільність місцевого бюджету та спрямувати кошти на розвиток, тоді як дефіцит веде до необхідності залучати кредити, що збільшує боргове навантаження та може обмежити можливості для інвестицій в інфраструктуру[5].

В Україні місцеві бюджети часто стикаються з дефіцитом через економічну нестабільність і залежність від державних трансфертів. Однак реформи фінансової децентралізації покращили фінансову автономію місцевих громад, хоча економічні труднощі залишаються значним викликом, особливо в умовах військових дій в країні. Аналіз зведеної таблиці балансу місцевих бюджетів України за 2022-2024 роки дозволяє оцінити ключові зміни в доходах, видатках та фінансовому результаті (дефіцит чи профіцит). Розглянемо кожну категорію та її зміни у 2023 та 2024 роках. (табл.2.3):

Таблиця 2.3.

Профіцит/дефіцит місцевих бюджетів України за 2022-2024 рр., млн.грн.

	Разом загальний і спеціальний фонди			Темпи приросту	
	2024(січень-жовтень)	2023	2022	2024-2023	2023-2022
Доходи	554790,1	652609,1	555097,0	-7 712.6 (98.6%)	97 512.0 (117.5%)
Видатки	475768,6	646822,5	484295,2	12 553.3 (102.7%)	162 527.3 (133.5%)
Кредитування	97,1	376,5	928	125.0	- 551.4
Дефіцит(-)/профіцит(+)	78 924.3	5 409.9	69 873.8	-20 391.1	-64 463.8

У 2024 році доходи місцевих бюджетів зменшуються порівняно з 2023 роком на 7,712.6 млн грн (-1,2%), що є незначним спадом.

Однак у 2023 році порівняно з 2022 роком спостерігається суттєве збільшення доходів на 97,512 млн грн (+17,5%), що може бути результатом додаткових надходжень або змін у податковій політиці та економічній ситуації в країні.

Зниження доходів у 2024 році може бути пов'язане з економічними труднощами, скороченням зовнішніх фінансів, а також зниженням податкових надходжень (як це видно з попереднього аналізу податкових надходжень).

У 2023 році порівняно з 2022 роком видатки зросли на 33,5%, що відображає значну потребу в фінансуванні для підтримки інфраструктури, соціальних програм або відновлення після війни.

У 2024 році видатки місцевих бюджетів значно зменшуються порівняно з 2023 роком (-26,5%), що може бути пов'язано зі скороченням бюджетних коштів через зниження доходів або обмеженням бюджетних видатків унаслідок економічної кризи.

Кредитування значно зменшилося в 2024 році (-74,2%) порівняно з 2023 роком, що може вказувати на зменшення потреби у зовнішньому фінансуванні або на більш обережну фінансову політику.

У 2023 році також спостерігається зменшення кредитування на 59,5% порівняно з 2022 роком, що може свідчити про зменшення зовнішніх запозичень або зменшення потреби в кредитах у зв'язку з відновленням економічної стабільності.

У 2023 році профіцит також значно збільшився порівняно з 2022 роком, коли був дефіцит -69,873.8 млн грн. Це свідчить про позитивні зміни в бюджетній політиці, можливо завдяки оптимізації витрат та збільшенню доходів.

В 2024 році місцеві бюджети зафіксували значний профіцит (78,924.3 млн грн), що є суттєвим покращенням порівняно з 2023 роком (профіцит 5,409.9 млн грн). Це може бути результатом зменшення видатків або більш ефективного управління бюджетними коштами.

Зменшення доходів у 2024 році на 1,2% свідчить про економічні труднощі, однак цей спад не є критичним. Збільшення доходів у 2023 році (+17,5%) на фоні стабілізації економічної ситуації могло бути спричинено збільшенням податкових надходжень та/або зовнішньою допомогою.

Зниження видатків на 26,5% у 2024 році є значним, що вказує на те, що місцеві бюджети оптимізують свої витрати через обмеження фінансових ресурсів, зокрема через падіння доходів.

Зменшення кредитування в 2024 році на 74,2% вказує на те, що місцеві органи влади стають менш залежними від позик, можливо, через вдосконалення внутрішніх фінансів та скорочення зовнішніх запозичень.

Профіцит бюджету в 2024 році значно збільшився, що може свідчити про кращу фінансову дисципліну, ефективніше управління видатками та навіть про можливі збереження резервів на випадок кризових ситуацій.

Загалом, 2024 рік виглядає як період стабілізації для місцевих бюджетів після високих витрат 2023 року, хоча зниження доходів і скорочення видатків можуть бути результатом економічних викликів.

2.2. Аналіз фінансової стійкості місцевих бюджетів України

Фінансова стабільність є основою для ефективного функціонування місцевих бюджетів, оскільки вона створює умови для безперебійного виконання функцій місцевих органів влади, забезпечує виконання зобов'язань перед громадянами і сприяє розвитку місцевих громад. Саме фінансова стабільність дозволяє місцевим органам влади планувати та реалізовувати соціально-економічні програми, підтримувати інфраструктурні проекти, а також надавати необхідні соціальні послуги (освіта, охорона здоров'я, культура, житлово-комунальне господарство тощо) для населення. В умовах швидко змінюваних економічних реалій та глобальних викликів, зокрема в умовах економічної нестабільності, місцеві бюджети повинні бути здатні пристосовуватися до змін, забезпечувати ефективне використання обмежених ресурсів і зберігати стійкість до фінансових потрясінь[6].

Місцеві бюджети, як основні інструменти фінансування соціально-економічного розвитку регіонів, мають забезпечувати стійке функціонування економіки на місцях. Тому одним з головних аспектів фінансової стабільності є здатність місцевих органів влади не лише генерувати доходи, але й ефективно розподіляти та витратити фінансові ресурси. Важливою є збалансованість між доходами та витратами бюджету, що дозволяє запобігати виникненню дефіциту, не даючи при цьому занадто збільшувати боргові зобов'язання або залучати кредитні ресурси, що можуть негативно позначитись на фінансовій стабільності в довгостроковій перспективі.

Фінансова стабільність місцевих бюджетів визначається рядом факторів, що взаємодіють між собою, таких як економічне зростання, податкова політика, ефективність державних трансфертів і, звісно, управлінська спроможність на місцях. У першу чергу це стосується рівня податкових надходжень, які є основним джерелом фінансування місцевих бюджетів. Чим вищий рівень економічної активності в регіоні, тим більшими будуть податкові надходження. У свою чергу, економічне зростання сприяє розвитку бізнесу, створенню нових робочих місць і збільшенню доходів громадян, що також має прямий вплив на доходну частину місцевих бюджетів[9].

Не менш важливим фактором є податкова політика держави. Встановлення механізмів для прозорого та ефективного збору податків, а також розподіл частини державних податкових надходжень між місцевими бюджетами через фіскальні трансферти чи прямі фінансові субсидії допомагає місцевим органам влади зменшити залежність від волатильних джерел фінансування та забезпечити стабільність надходжень. Трансферти з державного бюджету, такі як загальні або спеціальні субвенції, мають критичне значення для забезпечення фінансової стабільності місцевих бюджетів, особливо в умовах економічної нестабільності[28].

Державні трансферти — це один з основних каналів, через який держава підтримує місцеві бюджети, забезпечуючи їх стабільність у періоди економічної невизначеності. Проте їхній рівень та ефективність залежать від політичних

рішень, фіскальних стратегій та загальної ситуації в країні. Наприклад, під час економічних криз чи падіння податкових надходжень із-за спадів у економіці, держава може збільшувати трансферти для забезпечення соціальних виплат та фінансування основних інфраструктурних програм на місцях. Це дає змогу місцевим органам влади продовжувати реалізацію необхідних заходів для підтримки соціальної стабільності в регіонах.

Однак важливо, щоб система міжбюджетних відносин була не лише справедливою, але й ефективною, з орієнтацією на реальні потреби місцевих громад, а також з урахуванням можливостей кожного регіону генерувати власні доходи. Наразі в Україні існують значні диспропорції між рівнем доходів різних територій, що ускладнює завдання забезпечення фінансової стабільності в менш розвинених регіонах.

Для підтримки фінансової стабільності важливим є також рівень ефективності управління місцевими ресурсами. Місцеві органи влади повинні не лише правильно розподіляти наявні фінанси, але й здійснювати контроль за витратами, оптимізувати процеси та зменшувати надмірні витрати. Важливими аспектами є прозорість у використанні бюджетних коштів та боротьба з корупцією, що має прямий вплив на рівень фінансової стабільності місцевих бюджетів[31].

Відповідність планування та виконання бюджетів між різними рівнями влади має критичне значення для забезпечення стабільності місцевих бюджетів. Ретельне прогнозування доходів, що зважає на економічні тренди, а також правильне управління витратами, можуть стати основою для стійкої та ефективною фінансовою політики на місцях.

Не менш важливим фактором, що безпосередньо впливає на фінансову стабільність місцевих бюджетів, є глобальні виклики, зокрема, економічні кризи, зміни клімату, пандемії, політичні та соціальні нестабільності. В таких умовах місцеві органи влади повинні мати здатність оперативно реагувати на ці виклики, маючи достатній запас фінансової стійкості для вирішення непередбачуваних ситуацій, таких як надзвичайні економічні витрати або вимоги до зміни інфраструктури[33].

Отже, фінансова стабільність місцевих бюджетів є основою для ефективного розвитку територіальних громад, забезпечення соціальних стандартів та інфраструктурних проектів. Для підтримки цієї стабільності важливо створювати умови для оптимізації ресурсів, впровадження прозорих та ефективних механізмів управління фінансами, а також для зміцнення міжбюджетних відносин та дотримання балансу між власними доходами і трансфертами з державного бюджету. Роль місцевих бюджетів в економічному розвитку та соціальній стабільності територіальних громад важко переоцінити, оскільки саме ці бюджети дозволяють місцевим органам влади бути гнучкими і ефективно реагувати на змінні економічні умови, зберігаючи соціальну та економічну стабільність.

Для оцінки фінансової стабільності місцевих бюджетів України важливими є показники коефіцієнта автономії, коефіцієнта фінансової стійкості та коефіцієнта боргового навантаження. Окрім самих значень цих коефіцієнтів за різні роки, важливо також враховувати їх відхилення, що допомагає зрозуміти динаміку зміни фінансової ситуації місцевих бюджетів.

Коефіцієнт автономії:

$$K_a = \frac{\text{Власні доходи місцевих бюджетів}}{\text{Загальні доходи місцевих бюджетів}} \quad (1)$$

Коефіцієнт фінансової стійкості:

$$K_f = \frac{(\text{доходи місцевих бюджетів})}{(\text{витрати місцевих бюджетів})} \quad (2)$$

Коефіцієнт боргового навантаження:

$$K_b = \frac{\text{кредитний борг}}{\text{доходи місцевих бюджетів}} * 100\%. \quad (3)$$

Аналіз коефіцієнтів місцевих бюджетів України за 2022–2024 роки допомагає оцінити фінансову стабільність, рівень самостійності та боргове навантаження місцевих органів влади. Розглянемо кожен з коефіцієнтів і їх зміни за ці роки у таблиці 2.4.

Коефіцієнт автономії характеризує частку доходів місцевих бюджетів, які отримуються з власних джерел (без врахування трансфертів від держави).

У 2024 році коефіцієнт автономії трохи знизився порівняно з 2023 роком (-0,01), що свідчить про незначне зменшення самостійності місцевих бюджетів.

Загалом, протягом трьох років (з 2022 по 2024) спостерігається зниження на 0,04. Це вказує на тенденцію до збільшення залежності місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів або державних фінансувань, що може бути зумовлено економічними труднощами або змінами у податковій політиці.

Таблиця 2.4.

Показники фінансової стабільності місцевих бюджетів України за 2022-2024 роки

Показник	2024(січень-жовтень)	2023	2022	відхилення 23-22	відхилення 24-23	відхилення 24-22
Коефіцієнт автономії	0,72	0,73	0,75	-0,03	-0,01	-0,04
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,83	0,73	0,86	-0,13	0,10	-0,03
Коефіцієнт боргового навантаження	0,02%	0,06%	0,17%	-0,11%	-0,04%	-0,15%

Зниження автономії може також бути пов'язане з обмеженнями, введеними для забезпечення більш централізованого фінансування під час війни, або скороченням місцевих доходів.

Коефіцієнт фінансової стійкості показує здатність місцевих бюджетів забезпечувати свої видатки за рахунок власних доходів без великої залежності від зовнішніх джерел (наприклад, державних трансфертів або позик).

У 2024 році коефіцієнт фінансової стійкості значно зріс порівняно з 2023 роком (+0,10), що свідчить про покращення фінансової стабільності місцевих бюджетів. Це може бути результатом більш ефективного управління фінансами або зростанням доходів місцевих бюджетів.

Однак порівняно з 2022 роком спостерігається зниження на 0,03, що може свідчити про загальні проблеми з фінансовою стійкістю через економічні труднощі або необхідність покриття видатків через державні трансферти.

Збільшення цього коефіцієнта в 2024 році може бути пов'язане з намаганнями місцевих органів влади оптимізувати витрати і покращити фінансову дисципліну.

Коефіцієнт боргового навантаження вказує на частку боргу місцевих бюджетів відносно їхніх доходів. Чим нижчий цей коефіцієнт, тим менша залежність від зовнішніх запозичень і тим меншою є фінансова навантаження на бюджет.

Спостерігається значне зменшення боргового навантаження у 2024 році порівняно з попередніми роками. З 0,17% у 2022 році цей показник впав до 0,02% у 2024 році, що свідчить про зменшення боргового навантаження.

Зменшення боргового навантаження на 0,04% у 2024 році порівняно з 2023 роком також вказує на покращення боргової ситуації місцевих бюджетів, ймовірно, через зменшення потреби у зовнішньому фінансуванні або більш обережну політику запозичень.

Зниження боргового навантаження є позитивною ознакою фінансової стабільності, адже меншою є залежність місцевих бюджетів від зовнішніх кредиторів, що знижує ризики боргових криз.

Загалом, місцеві бюджети в Україні зберігають певні позитивні тренди, такі як зниження боргового навантаження та покращення фінансової стійкості, але водночас зростає залежність від державних трансфертів, що може бути викликано економічними та політичними факторами.

За даними ДСКУ, станом на перше жовтня 2024 року, бюджет за доходами виконаний на 84,9%, а за видатками— на 64,9%.

Протягом 2022–2024 років Україна перебувала в умовах війни з Росією, що мало значний вплив на економіку країни. Це вплинуло на доходи місцевих бюджетів, зокрема через зниження податкових надходжень, зміну структури витрат та зростання витрат на оборону та соціальні потреби.

Структура бюджету виглядає наступним чином(рис.2.1):

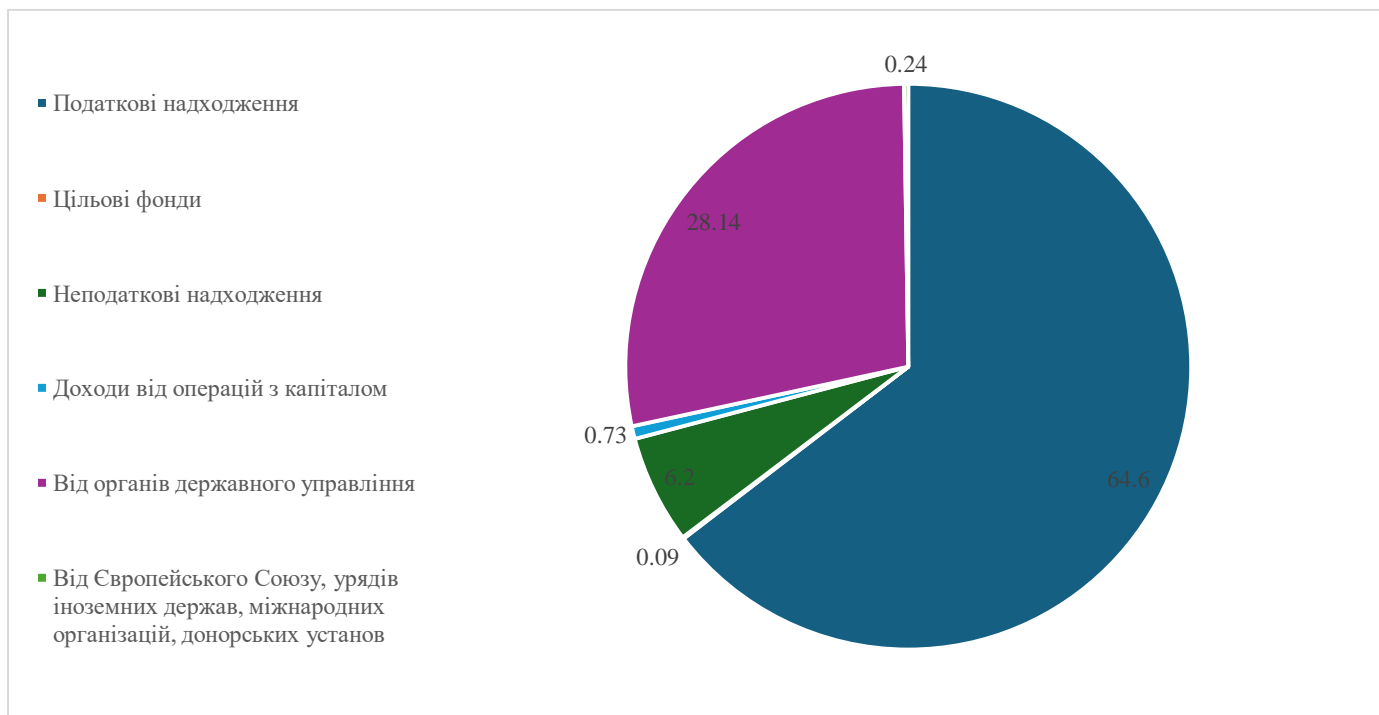

Рис.2.1. Структура місцевих бюджетів України за доходами станом на 01.10.2024, %

Падіння економічної активності через військові дії мало суттєвий вплив на фінансову ситуацію в Україні, зокрема на місцеві бюджети. Одним із основних наслідків стало зменшення податкових надходжень, особливо від ПДВ, акцизних зборів і податків на прибуток. Цей спад у податкових надходженнях обумовлений не лише загальним скороченням виробничої діяльності та споживання, а й численними руйнуваннями підприємств та інфраструктури, що призвели до зниження обсягів виробництва і торгівлі. У свою чергу це могло призвести до значного дефіциту в місцевих бюджетах, оскільки основні джерела фінансування були частково або повністю втрачені[35].

З метою подолання цього дефіциту виникла необхідність залучення додаткових державних трансфертів або позик. Місцеві органи влади стали залежними від фінансової допомоги з боку центрального уряду, який через механізм міжбюджетних трансфертів намагався підтримати соціальні програми, інфраструктурні проекти та необхідні поточні витрати на місцях. Однак ці

трансферти не завжди покривали повною мірою всі потреби місцевих бюджетів, особливо у складних умовах війни.

Окрім цього, важливим джерелом фінансування для місцевих бюджетів стали міжнародні трансферти, зокрема від іноземних урядів та міжнародних організацій. Глобальна підтримка у вигляді грантів, позик та гуманітарної допомоги стала важливою складовою фінансування дефіциту місцевих бюджетів, оскільки ці кошти покривали частину витрат на відновлення інфраструктури, соціальний захист та підтримку постраждалих регіонів. Підтримка міжнародних партнерів, хоча й виявилася суттєвою, не могла повністю замінити втрату податкових надходжень, однак значно полегшила фінансову ситуацію на місцях[37].

Попри зовнішні економічні труднощі, деякі території, зокрема крупні міста та економічно розвинені регіони, змогли зберегти значну частку власних надходжень. Це стало можливим завдяки високому рівню сплати податків, активному бізнесу та збереженню робочих місць у ряді галузей. Однак, зниження цієї частки у 2024 році свідчить про те, що місцеві органи влади почали відчувати серйозні труднощі в управлінні місцевими фінансами. Причиною цьому могли стати як прямі наслідки військових дій, так і зміни у податковій політиці, зокрема зменшення ставок податків або впровадження нових механізмів перерозподілу доходів між державою та місцевими бюджетами.

Водночас, в умовах війни, місцеві бюджети стикнулися з необхідністю значного збільшення витрат на соціальні програми. Це включає виплати на підтримку населення, яке зазнало матеріальних збитків, допомогу переселенцям, забезпечення медичних закладів, а також підтримку пенсіонерів та малозабезпечених верств населення. Витрати на відновлення зруйнованої інфраструктури, зокрема ремонт доріг, мостів, житлових будинків і комунальних мереж, також стали значною частиною видатків місцевих бюджетів.

Крім того, фінансування безпеки та правопорядку стало важливим завданням для місцевих органів влади в умовах військових дій. Місцеві бюджети були змушені виділяти кошти на підтримку місцевих сил правопорядку, військових формувань та інших служб, що забезпечують громадську безпеку.

Всі ці фактори призвели до зниження профіциту місцевих бюджетів та збільшення витрат на соціальні гарантії та відновлення інфраструктури. Як наслідок, місцеві органи влади опинилися перед серйозними викликами щодо збереження фінансової стабільності. Витрати, пов'язані з соціальними програмами, відновленням інфраструктури та забезпеченням безпеки, мали значний тиск на фінансову стійкість місцевих бюджетів, що у свою чергу спричинило зменшення їхньої фінансової автономії та здатності виконувати інші важливі функції на місцях.

З огляду на ці обставини, ефективне управління фінансовими ресурсами, підтримка міжбюджетних трансфертів та залучення міжнародної допомоги стали необхідними для збереження фінансової стабільності на місцевому рівні в умовах війни та економічної нестабільності.

Пріоритетом місцевих бюджетів було відновлення пошкодженої інфраструктури, що потребувало великих витрат. Якщо в 2022–2023 роках витрати на оборону та відновлення інфраструктури були підвищеними, то у 2024 році, ймовірно, пріоритети могли дещо змінитися, адже важливим стало забезпечення довгострокового економічного відновлення. Крім того зростання фінансування охорони здоров'я, підтримки переселенців та вразливих груп населення було важливим елементом забезпечення соціальної стабільності.

Боргове навантаження на місцеві бюджети залишалося низьким у період 2022–2024 років, що є позитивним моментом. Однак необхідно звернути увагу на можливе збільшення боргових зобов'язань місцевих органів влади в майбутньому, особливо після закінчення війни, коли відбудова потребуватиме значних фінансових ресурсів.

Місцеві бюджети за період 2022–2024 років залишаються на достатньо стабільному рівні завдяки зростанню частки власних надходжень, а також зовнішній фінансовій допомозі. Проте, відсутність значних фінансових ресурсів у деяких регіонах, зокрема постраждалих від війни, може залишити місцеві бюджети у залежності від державних та міжнародних трансфертів.

2.3. Аналіз ефективності виконання місцевих бюджетів на прикладі Дніпропетровського обласного бюджету

Територіальний підрозділ Головне управління Державної казначейської служби України (ГУ ДКСУ) в Дніпропетровській області здійснює контроль за фінансовими операціями та виконанням бюджетів на рівні регіону.

ГУ ДКСУ забезпечує виконання бюджетів на території області, контролюючи надходження та витрати коштів, в тому числі державних та місцевих субвенцій, трансфертів. Організує фінансування бюджетних установ через систему казначейства, включаючи оплату рахунків та виконання фінансових зобов'язань. Забезпечує контроль за правильністю та доцільністю використання державних коштів, а також звітність щодо виконання бюджетів.

ГУ ДКСУ Дніпропетровської області може надавати консультації органам місцевого самоврядування та бюджетним установам з питань бюджетного процесу, обліку та казначейського супроводження. Підрозділ відповідає за прозорість фінансових операцій в регіоні, надаючи інформацію про виконання місцевих бюджетів та ефективність використання коштів.

Таким чином, ГУ ДКСУ Дніпропетровської області є важливою ланкою у системі державного фінансового управління на місцевому рівні.

Для уявлення наскільки ефективно виконується місцевий бюджет розглянемо планові та фактичні показники по доходах та видатках (табл.2.5):

Таблиця 2.5

Порівняння планових показників доходів та видатків місцевого бюджету до їх фактичних показників, тис.грн.

Показник	2022		2023		2024(січень-жовтень)	
	план	факт	план	факт	план	факт
за доходами	13186,5	12431,9	11891,5	12888,7	11431,9	10697,3
за витратами	16530,1	11575,6	15042,5	13940,7	13244,8	9704,1

Аналіз таблиці планових і фактичних доходів та видатків міського бюджету Дніпропетровської області за 2022–2024 роки дозволяє оцінити виконання

бюджетних планів і ефективність фінансового управління на рівні міського бюджету. Розглянемо зміни за кожним з показників (доходи і витрати) за цей період:

1. Доходи:

-2024-2023: Зменшення фактичних доходів на 191.4 млн грн (або -1,6%).

-2023-2022: Збільшення фактичних доходів на 1,957.0 млн грн (або +15,7%).

-2024-2022: Зменшення фактичних доходів на 734.6 млн грн (або -5,9%).

2. Витрати:

-2024-2023: Зменшення фактичних видатків на 4,238.3 млн грн (або -30,3%).

-2023-2022: Зменшення фактичних видатків на 2,634.9 млн грн (або -18,6%).

-2024-2022: Зменшення фактичних видатків на 5,830.9 млн грн (або -50,3%).

У 2024 році фактичні доходи (10,697.3 млн грн) не досягли запланованих (11,431.9 млн грн). Це свідчить про недовиконання плану на 734.6 млн грн (або -6,4%).

У 2023 році, навпаки, фактичні доходи перевищили заплановані на 997.2 млн грн (+8,4%). Це може свідчити про зростання надходжень або виконання бюджету з перевищенням через покращення економічної ситуації або додаткові фінансування.

За період 2022-2024 фактичні доходи знизились на 734.6 млн грн, що може бути результатом економічних труднощів, зниження економічної активності, або зміни в податковій політиці, що вплинули на доходи.

Фактичні видатки у 2024 році (9,704.1 млн грн) значно нижчі за заплановані (13,244.8 млн грн), що вказує на недовиконання бюджету по витратах на 3,540.7 млн грн (або -26,7%). Це може свідчити про те, що через зниження доходів або економічні труднощі було обмежено витрати на різні програми та проекти.

У 2023 році фактичні видатки також були нижчі за заплановані (на 1,101.8 млн грн або -7,3%). Зниження витрат може бути результатом оптимізації видатків або перенесення частини витрат на наступні періоди.

За період 2022-2024 фактичні видатки значно зменшились на 5,830.9 млн грн (або -50,3%), що свідчить про великі скорочення витрат, ймовірно, через економічну кризу або обмеження бюджету в умовах зниження доходів.

Зниження доходів у 2024 році порівняно з 2023 роком свідчить про спад у фінансуванні міського бюджету, що може бути зумовлено різними економічними факторами або зменшенням надходжень від податків.

Недовиконання витрат у 2024 році (на 26,7%) свідчить про те, що місцеві органи влади значно обмежили витрати, можливо через економічні обмеження або необхідність економії в умовах зниження доходів.

Збільшення доходів у 2023 році є позитивним сигналом, оскільки перевищення фактичних доходів над планом вказує на ефективне використання фінансових ресурсів або додаткові надходження.

Зменшення витрат у 2022–2024 роках може бути пов'язане з оптимізацією витрат через економічні проблеми або коригуванням програм на рівні місцевого бюджету.

Загалом, міський бюджет Дніпропетровської області за ці три роки демонструє тенденцію до зменшення як доходів, так і витрат, що може бути пов'язано з економічними труднощами, необхідністю економії або зменшенням інвестиційних програм через обмеження ресурсів.

Таблиця 2.6.

Профіцит/дефіцит місцевого бюджету Дніпропетровської області за 2022-2024 рр., млн.грн

	2022	2023	2024(січень-жовтень)	Темп приросту	
				Абс.	Відн.,%
Доходи	12432	12888,7	10697,3	-1734,7	-13,95
Видатки	11575,7	13940,7	9704,2	-1871,5	-16,17
Кредитування	0,7	1,1	-1	-1,7	-242,86
Дефіцит (-) / профіцит(+)	855,6	-1053,1	994,2	138,6	16,20

Зменшення доходів у 2024 році в порівнянні з 2023 роком на 1,734.7 млн грн (-13.95%) та з 2022 роком на 734.7 млн грн (-5.9%) є значним. Це може свідчити про економічні труднощі, зниження податкових надходжень або обмеження фінансування з державного бюджету. Зниження доходів є тривожним сигналом для місцевого бюджету, оскільки зменшення надходжень обмежує можливості для фінансування соціальних програм та розвитку.

Зменшення видатків у 2024 році в порівнянні з 2023 роком на 1,871.5 млн грн (-16.17%) та з 2022 роком на 1,871.5 млн грн (-16.17%) є значним. Це може вказувати на намагання місцевих органів влади скоротити витрати через обмеження доходів або недостатність фінансування з державного бюджету.

Зменшення видатків може бути частиною стратегії оптимізації витрат, проте важливо оцінити, наскільки це вплине на реалізацію соціальних та економічних програм у регіоні. Зниження витрат може негативно позначитись на якості наданих послуг і розвитку інфраструктури.

Значне зменшення кредитування у 2024 році на -1,056.3 млн грн в порівнянні з 2023 роком (-242.86%) вказує на те, що у 2024 році місцевий бюджет не використовує позикові кошти, або взагалі відмовляється від кредитування. Це може свідчити про прагнення уникнути боргового навантаження або про поліпшення фінансової стійкості місцевого бюджету, якщо кошти, що надходять, достатні для покриття витрат.

У 2024 році місцевий бюджет має профіцит 994.2 млн грн, що є позитивним результатом порівняно з дефіцитом 1,053.1 млн грн у 2023 році. Це вказує на поліпшення фінансової ситуації, коли доходи місцевого бюджету перевищують витрати, що дозволяє накопичувати резерви.

Профіцит у 2024 році є більшою мірою результатом зменшення витрат, ніж зростання доходів. Це дає місцевим органам влади можливість заощаджувати кошти або збільшувати фінансові резерви для майбутніх витрат або інвестицій.

Порівняно з 2022 роком, профіцит зріс на 138.6 млн грн, що є також позитивною тенденцією для місцевого бюджету.

Зниження доходів у 2024 році порівняно з 2023 і 2022 роками є тривожним сигналом, вказуючи на зменшення надходжень до бюджету, що може бути наслідком економічних проблем, змін у податковій політиці або скорочення підтримки з державного бюджету.

Зниження видатків на 16.17% у 2024 році порівняно з попередніми роками вказує на жорстку економію, що може бути результатом необхідності обмеження витрат через зниження доходів або скорочення фінансування з інших джерел.

Зменшення кредитування в 2024 році на -242.86% вказує на бажання місцевої влади уникати додаткового боргового навантаження, що може бути частиною стратегії фінансової стабільності.

Профіцит бюджету в 2024 році (994.2 млн грн) свідчить про поліпшення фінансової ситуації порівняно з попереднім роком, коли бюджет був з дефіцитом. Це позитивний сигнал, але слід пам'ятати, що профіцит може бути досягнутий за рахунок скорочення витрат, що в довгостроковій перспективі може обмежити можливості для розвитку.

Загалом, місцевий бюджет Дніпропетровської області в 2024 році демонструє поліпшення фінансового стану через профіцит і зменшення боргового навантаження, але зниження доходів і витрат вказує на необхідність уважного планування та управління фінансами, щоб забезпечити стабільний розвиток і виконання соціальних зобов'язань.

Таблиця 2.7.

**Показники фінансової стабільності міського бюджету
Дніпропетровської області за 2022-2024 рр.**

Показник	2022	2023	2024(січень-жовтень)	Відхилення		
				23-22	24-23	24-22
коефіцієнт автономії	0,77	0,73	0,76	-0,04	0,02	-0,01
коефіцієнт фінансової стійкості	1,07	0,92	1,10	-0,15	0,18	0,03
коефіцієнт боргового навантаження	0,01%	0,01%	-0,01%	0,00	0,00	0,00

У 2024 році коефіцієнт автономії складає 0,76, що означає, що 76% доходів місцевого бюджету формується за рахунок власних джерел. Це хороший показник, але зниження на 1% порівняно з 2022 роком і збільшення на 2% порівняно з 2023 роком свідчить про певну нестабільність у залежності від зовнішніх фінансувань або трансфертів. Зростання коефіцієнта в 2024 році відносно 2023 року є позитивним, оскільки показує, що місцевий бюджет стає менш залежним від державних трансфертів.

У 2024 році коефіцієнт фінансової стійкості зріс до 1,10, що вказує на покращення фінансової стабільності місцевого бюджету в порівнянні з попереднім

роком та 2022 роком. Це означає, що місцеві органи влади зможуть забезпечити стабільні витрати без великого боргового навантаження.

Зростання на 18% у 2024 році в порівнянні з 2023 роком є суттєвим позитивним трендом і вказує на покращення здатності місцевого бюджету виконувати свої зобов'язання. Це може свідчити про зростання доходів або зниження витрат, що дозволяє підтримувати фінансову стійкість.

У 2024 році коефіцієнт боргового навантаження складає -0,01%, що свідчить про незначний борг або його відсутність у відносному вираженні. Це є дуже позитивним сигналом для місцевого бюджету, оскільки свідчить про мінімальні або відсутні боргові зобов'язання, що знижує фінансовий ризик.

Невеликі зміни в порівнянні з 2023 і 2022 роками означають, що місцевий бюджет продовжує активно уникати надмірного боргового навантаження.

В цілому, фінансова стійкість і автономія місцевого бюджету Дніпропетровської області є на високому рівні. Місцева влада має можливість ефективно використовувати власні ресурси для покриття своїх витрат, не залежачи від великого боргового навантаження.

У 2024 році місцевий бюджет Дніпропетровської області демонструє покращення фінансової ситуації в порівнянні з попередніми роками.

Показники фінансової стійкості та автономії покращилися, що вказує на підвищення здатності місцевого бюджету ефективно використовувати власні доходи і знижувати залежність від зовнішнього фінансування.

Зменшення доходів і витрат одночасно є свідченням певної економії, але й потенційного обмеження можливостей для розвитку.

Профіцит бюджету в 2024 році є позитивним сигналом, адже це свідчить про те, що місцевий бюджет зміг акумулювати фінансові резерви, не залучаючи значного боргу, що є важливим для підтримки фінансової стабільності.

В цілому, місцевий бюджет Дніпропетровської області на 2024 рік виглядає фінансово стабільним, хоча слід уважно стежити за зменшенням доходів і обмеженням витрат, щоб не постраждали ключові соціальні програми та інфраструктурні проекти.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПОСИЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ

3.1. Напрями посилення фінансової стійкості місцевих бюджетів

Місцеві бюджети в Україні значною мірою залежні від трансфертів з державного бюджету (субвенції, дотації), що не дає місцевим органам влади достатньої фінансової самостійності. Це призводить до нестабільності в управлінні бюджетними коштами, особливо в умовах економічної нестабільності.

Це призводить до порушення рівноваги між доходами та видатками місцевих бюджетів, особливо в кризові періоди (наприклад, під час війни або економічної рецесії).

Також велика частина доходів місцевих бюджетів формується за рахунок податків, що мають невисоку еластичність до змін в економічному середовищі (наприклад, податки на доходи фізичних осіб). Водночас, податки, які мали б бути основним джерелом доходу (наприклад, податок на майно чи землю), не завжди ефективно адмініструються. Тобто, виникає залежність від зовнішніх факторів (наприклад, економічна криза або зміни у законодавстві), що погіршує прогнозованість доходів.

Нерідко місцеві бюджети стикаються з проблемою нераціонального використання бюджетних коштів. Це може бути результатом неефективного управління бюджетними процесами, а також відсутності чітких критеріїв для оцінки результативності витрат. Неефективне витрачання коштів на адміністративні витрати замість інвестування в розвиток інфраструктури або соціальні програми[37].

Часто спостерігається дисбаланс у розподілі бюджетних коштів між різними регіонами країни, зокрема між великими містами та малими населеними пунктами. Відсутність об'єктивних критеріїв для розподілу коштів призводить до того, що регіони з високими доходами отримують більше фінансових ресурсів, тоді як менш

забезпечені території стикаються з дефіцитом. Це посилює регіональні диспропорції, що негативно позначається на соціально-економічному розвитку деяких територій.

Місцеві бюджети мають обмежені можливості для прогнозування своїх доходів через високу залежність від економічної ситуації в країні. Окрім того, зміни в законодавстві або введення нових податків можуть суттєво змінювати структуру доходів місцевих бюджетів. Це ускладнює планування витрат на довгострокову перспективу, що особливо важливо для фінансування інфраструктурних проєктів чи соціальних програм.

На місцевому рівні може бути присутня корупція, що впливає на ефективність використання бюджетних коштів. Недостатня прозорість у розподілі бюджетних коштів, а також відсутність ефективного контролю за їх використанням можуть призводити до нецільового витрачання коштів. Це не тільки підриває довіру громадян до органів місцевої влади, а й зменшує ефективність державного управління.

Багато місцевих громад не мають достатніх фінансових ресурсів для покриття своїх витрат, особливо для інвестування в розвиток інфраструктури та покращення якості соціальних послуг. Відсутність фінансової спроможності призводить до того, що місцеві органи влади часто змушені орієнтуватися на державні дотації і субвенції, що робить бюджетні процеси менш гнучкими та ефективними.

Недосконалість механізмів формування місцевих бюджетів в Україні є серйозною проблемою для забезпечення їхньої фінансової стійкості. Для вирішення цих проблем необхідно вдосконалити міжбюджетні відносини, оптимізувати структуру доходів та витрат, а також посилити фінансову незалежність місцевих органів влади[38].

Оптимізація витрат є основним кроком для забезпечення ефективного використання бюджетних коштів та підвищення фінансової стійкості місцевих бюджетів. Це включає такі практики, як:

-Покращення управлінських процесів: Впровадження електронного управління та цифрових технологій допомагає зменшити адміністративні витрати.

Наприклад, перехід на безпаперове адміністрування та автоматизація фінансових операцій дозволяє знизити витрати на канцелярію та підвищити ефективність.

-Контроль за ефективністю використання коштів: Введення механізмів моніторингу та аналізу витрат допомагає виявити неефективне використання ресурсів. Одним із прикладів є реалізація програм державного фінансового аудиту (наприклад, аудиту використання бюджетних коштів в Україні через Державну аудиторську службу).

-Зменшення адміністративних витрат: Підвищення ефективності управлінських і адміністративних структур місцевої влади шляхом оптимізації штату, скорочення непотрібних послуг чи відділів.

Приклад: В Івано-Франківську було впроваджено програму оптимізації витрат на комунальні послуги, в результаті якої вдалося зменшити витрати на електроенергію і опалення для адміністративних будівель на 15% через встановлення енергоефективного обладнання.

Необхідно впроваджувати сучасні технології для зниження споживання енергоресурсів в адміністративних та інших муніципальних будівлях. Це включає утеплення будівель, модернізацію систем опалення та освітлення, а також використання відновлювальних джерел енергії (сонячні панелі, геотермальні теплові насосні системи тощо).

Впровадження сучасних ІТ-рішень для автоматизації адміністративних процесів, що дозволить зменшити кількість витрат на утримання персоналу, скоротити час обробки заяв і запитів громадян.

Збільшення доходів — важливий шлях до зміцнення місцевих бюджетів. Є кілька стратегій, що дозволяють підвищити доходи місцевих бюджетів:

1. Адаптація податкової політики: Зокрема, перегляд місцевих податків, таких як податок на нерухомість чи земельний податок. Можна ввести нові податки або збільшити ставки тих, що вже існують, на основі аналізу потенціалу території.

2. Податкова дисципліна та боротьба з ухиленням від сплати податків: Важливо вдосконалювати механізми збору податків, підвищувати їхню прозорість.

За допомогою електронних систем обліку і контролю можна зменшити рівень ухилення від сплати податків.

3.Залучення інвестицій: Спрощення процедур для залучення приватних інвестицій у місцеві проекти, зокрема в інфраструктурні проекти. Місцеві органи влади можуть розробляти інвестиційні плани і пропонувати інвесторам можливості для розвитку на конкретних територіях.

Приклад: Одеса успішно впровадила систему онлайн-реєстрації комунальних послуг, що дозволило збільшити надходження від платників податків на 20% завдяки зменшенню можливості для ухилення.

Підвищення ставки податку на нерухомість, зокрема для розкішних або комерційних об'єктів, дасть змогу збільшити надходження в бюджет.

Розширення податкової бази за рахунок залучення нових підприємств та збільшення податкових надходжень від діючих також збільшить надходження до місцевих бюджетів.

Диверсифікація доходів є важливою складовою для зниження фінансових ризиків, пов'язаних з непередбаченими змінами в економіці.

Місцеві органи влади можуть використовувати гранти від міжнародних організацій (наприклад, Європейський Союз, Світовий банк) для реалізації соціальних та інфраструктурних проектів. Зокрема, це може стосуватись проектів у сферах екології, енергозбереження, розвитку транспортної інфраструктури.

Впровадження моделі PPP дозволяє місцевим органам влади залучати приватний капітал для реалізації великих інфраструктурних проектів, не збільшуючи при цьому боргового навантаження на бюджет.

Місцеві органи можуть реалізовувати проекти через позабюджетні джерела, такі як емісія муніципальних облігацій чи залучення коштів через краудфандингові платформи для соціальних проектів.

Приклад: Київ успішно залучав інвестиції для реконструкції парків та створення нових зелених зон через моделі державного-приватного партнерства, що дозволило значно зменшити витрати з місцевого бюджету.

Тому зниження залежності від основних податків за рахунок диверсифікації джерел доходів місцевих бюджетів, наприклад, через впровадження нових зборів, платних послуг або доходів від оренди комунального майна, а також, одержання кредитів під пільгові умови для реалізації важливих для розвитку регіону проектів дозволить в більшій мірі диверсифікувати місцеві доходи до бюджету.

Економічна нестабільність, викликана кризами чи зовнішніми факторами (наприклад, війна або пандемії), вимагає постійної готовності місцевих органів влади адаптувати свої бюджети до нових умов.

Місцеві бюджети повинні створювати резерви для непередбачених витрат, зокрема в кризових ситуаціях. Це дозволяє реагувати на різкі зміни в економічній ситуації без суттєвих негативних наслідків для громад.

Врахування можливості змін у планах надходжень та витрат на основі поточної економічної ситуації. Наприклад, в умовах рецесії можна збільшити фінансування програм соціального захисту або інфраструктурних проектів для стимулювання економіки.

Приклад: У Львові на період економічної нестабільності було створено фонд на випадок надзвичайних ситуацій, що дозволило місту швидко реагувати на пандемію COVID-19 і забезпечити додаткові витрати на медичні послуги та допомогу населенню.

Крім того, реформи в управлінні бюджетними коштами допомагають підвищити ефективність використання фінансових ресурсів місцевими органами влади.

Перехід на електронне бюджетування дозволяє зробити процес більш прозорим та ефективним, зменшуючи ймовірність помилок або зловживань.

Важливо впроваджувати онлайн-системи звітності для громадян, де кожен може слідкувати за витратами місцевих бюджетів і забезпечити максимальну відкритість.

Делегування повноважень на місцевому рівні дозволяє місцевим органам влади самостійно ухвалювати важливі рішення в межах територіальних громад, зменшуючи залежність від централізованих органів.

Приклад: У місті Черкаси було впроваджено електронну систему звітності по бюджету, що дозволило громадянам слідкувати за кожною статтею витрат та отримувати оперативну інформацію щодо розподілу коштів.

Успішне впровадження заходів для покращення фінансового стану місцевих бюджетів вимагає комплексного підходу. Основними шляхами є оптимізація витрат через енергозбереження та адміністративну реорганізацію, підвищення податкових надходжень через реформу місцевого оподаткування, залучення інвестицій для розвитку інфраструктури, а також диверсифікація джерел фінансування.

Ці заходи повинні бути реалізовані на рівні місцевих органів влади, із залученням бізнесу та громадськості, для забезпечення стійкості та ефективності місцевих бюджетів в умовах економічної нестабільності.

Загалом, комплексне впровадження цих заходів дозволить зміцнити фінансову стійкість місцевих бюджетів і підвищити їхню здатність адаптуватися до економічної нестабільності, що є надзвичайно важливим в умовах постійних змін та викликів в Україні.

У показниках дохідної частини Бюджетної декларації на середньостроковий період вже враховано такі пропозиції щодо внесення змін до бюджетного та податкового законодавства в частині зарахування доходів до державного бюджету та їх збільшення:

- відновлення зарахування до державного бюджету податку на доходи фізичних осіб у розмірі 4 відсотки, що тимчасово спрямовувався до загального фонду бюджетів сільських, селищних, міських територіальних громад, за рахунок відповідного зниження нормативу відрахування такого податку до загального фонду державного бюджету;

- спрямування доходів державного дорожнього фонду до загального фонду державного бюджету з поступовим його відновленням у 2025— 2027 роках (у 2025 році — 25 відсотків, у 2026 році — 50 відсотків і у 2027 році — 75 відсотків);

- поступове наближення ставок акцизного податку на тютюнові вироби та пальне до рівня, передбаченого директивами ЄС[2].

Оцінку впливу зазначених заходів на доходи державного та місцевих бюджетів подано в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Заходи, включені в доходи державного та
місцевих бюджетів на 2025—2027 роки**

Найменування заходу	2025 рік (прогноз)	2026 рік (прогноз)	2027 рік (прогноз)
Відновлення частки податку на доходи фізичних осіб, яка зараховується до державного бюджету	-11,4	-15,9	-18,7
Поступове наближення ставок акцизу на пальне до рівня ЄС	7,4	13,3	19,3

Джерело: розроблено автором на основі [2].

З 2025 року бюджети місцевого самоврядування отримуватимуть 60% від загальної суми зібраного на відповідній території ПДФО (за винятком ПДФО з військовослужбовців, що повністю зараховується до державного бюджету) замість діючого сьогодні нормативу 64%. За розрахунками Мінфіну втрати місцевих бюджетів ПДФО у розмірі 4%, становитимуть: у 2025 році – 11,4 млрд грн; у 2026 – 15,9 млрд грн; у 2027 – 18,7 млрд грн[1].

З іншого боку, наміри щодо поступового наближення ставок акцизного податку на тютюнові вироби та пальне до рівня, як це передбачено директивами ЄС потенційно збільшать доходи місцевих бюджетів: у 2025 році – на 7,4 млрд грн; у 2026 – на 13,3 млрд грн; у 2027 – на 19,3 млрд грн. Однак, слід зазначити що акцизний податок, об'єктивно, є більш нерівномірним, ніж ПДФО, що може призвести до збільшення диференціації ресурсної спроможності місцевих бюджетів[1].

Також під час розроблення прогнозу доходів бюджету на середньостроковий період враховано такі норми законодавства:

-спрямування податку на доходи фізичних осіб з грошового забезпечення військовослужбовців, що сплачується (перераховується) згідно з Податковим кодексом України у розмірі 75 відсотків на відповідній території України (крім

території м. Києва) та у розмірі 40 відсотків — на території м. Києва, до спеціального фонду державного бюджету;

-поквартальне нарахування та сплата податку на прибуток банків за ставкою 25 відсотків;

-збереження розподілу акцизного податку з пального між державним та місцевими бюджетами, а саме — зарахування 13,44 відсотка такого податку до бюджетів територіальних громад;

-застосування диференційованих ставок рентної плати на природний газ із збереженням ставок на нафту і газовий конденсат;

-зарахування 95 відсотків рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (природного газу, нафти та газового конденсату) до державного бюджету та 5 відсотків до місцевих бюджетів за місцем видобутку корисних копалин[2].

Таблиця 3.2

Частка місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України (млрд грн / відсотки)

№	Найменування показників	2023 рік рік (звіт)	2024 рік (план)	2025 рік (прогноз)	2026 рік (прогноз)	2027 рік (прогноз)
1	Доходи місцевих бюджетів*	475,3	483,5	495,6	643,1	748,5
2	Доходи державного бюджету*	2 629,6	1 768,5	2 056,0	2 398,1	2 764,5
3	Доходи зведеного бюджету (ряд.1 + ряд.2)	3 104,9	2 252,0	2 551,6	3 041,2	3 513,0
4	Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету (ряд.1 / ряд.3)	15,30%	21,50%	19,40%	21,10%	21,30%

* без трансферів

Джерело:[1]

Обсяг доходів місцевих бюджетів прогнозується на:

2025 рік – 495,6 млрд грн (зростання до 2024р. на 12,2 млрд грн, або +2,5%);

2026 рік – 643,1 млрд грн (зростання до 2025р. на 147,4 млрд грн, або +29,7%);

2027 рік – 748,5 млрд грн (зростання до 2026р. на 105,4 млрд грн, або +16,4%)[1].

Прогноз частки трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам у загальному обсязі фінансового ресурсу місцевих бюджетів становить у 2025 році – 27,2%, 2026 році – 24,2% та у 2027 році – 25,5%[1].

Відповідно до прогнозів Бюджетної декларації у 2025 році частка доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті становитиме 19%, у 2026 році – 21,1%, у 2027 році – 21,3% [1].

Протягом 2025-2027 років очікується надання ряду трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам з метою вирівнювання їхньої фінансової спроможності та реалізації державних програм у сфері гуманітарної та соціальної підтримки.

Прогнозується поступове збільшення доходів місцевих бюджетів з 652,6 млрд грн у 2023 році до 1 005,1 млрд грн у 2027 році, що свідчить про позитивну динаміку. Це вказує на очікуване зростання економічної активності та можливе збільшення надходжень, а також покращення фінансової спроможності місцевих органів влади.

До 2027 року доходи місцевих бюджетів можуть збільшитись на 53,9%, що є досить суттєвим покращенням.

Міжбюджетні трансферти з державного бюджету для місцевих бюджетів зростають з 177,4 млрд грн у 2023 році до 256,6 млрд грн у 2027 році. Це також свідчить про збільшення фінансової підтримки з боку держави, особливо у довгостроковій перспективі.

Трансферти зростають на 44,7% за прогнозований період (2023–2027 роки). Особливо сильне збільшення спостерігається в 2027 році, де сума трансфертів прогнозується на рівні 256,6 млрд грн, що на 50,4 млрд грн більше, ніж у 2026 році.

Частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів зменшується з 27,20% у 2023 році до 25,50% у 2027 році, що свідчить про тенденцію до зменшення залежності місцевих бюджетів від державних трансфертів.

Хоча частка трансфертів зменшується, їхня абсолютна сума продовжує зростати. Це вказує на збільшення фінансової незалежності місцевих бюджетів, попри збільшення обсягу трансфертів.

Прогнозований спад частки трансфертів у 2026 році до 24,2% може бути ознакою того, що місцеві бюджети будуть мати більше власних доходів, що дозволить зменшити залежність від державних трансфертів.

Видатки місцевих бюджетів також зростають з 630,7 млрд грн у 2023 році до 978,8 млрд грн у 2027 році. Це відображає збільшення потреб у фінансуванні місцевих програм і проектів, а також зростання інфляційних та інших витрат.

Видатки збільшуються на 55,3% за прогнозований період. Зростання видатків відображає необхідність фінансування соціальних, інфраструктурних та інших місцевих програм.

У 2024 році реверсна дотація не прогнозується, але в 2025 році вона знову з'являється в розмірі 19 млрд грн і збільшується до 26,4 млрд грн до 2027 року.

Реверсні дотації є важливим елементом міжбюджетних відносин, що вказують на специфічну практику перерозподілу фінансових ресурсів між державним та місцевими бюджетами. Зокрема, це механізм, при якому частина коштів, що сплачуються місцевими бюджетами до державного бюджету, знову повертається назад на рівень місцевих органів влади.

Така практика зазвичай використовується для коригування фінансових потоків, щоб компенсувати дефіцит у місцевих бюджетах або вирівняти фінансові можливості між різними територіями. Реверсні дотації можуть свідчити про необхідність урядової підтримки для забезпечення більш збалансованого розвитку між регіонами, а також показувати збільшення фінансової відповідальності місцевих органів влади. У разі дефіциту доходів місцевих бюджетів, така допомога може допомогти у вирівнюванні розриву між доходами і витратами, забезпечуючи стабільність фінансування соціальних і інфраструктурних проектів[40].

Зі зміною економічної ситуації та адаптацією до нових викликів, очікується, що місцеві бюджети поступово збільшуватимуть свої доходи, що може стати результатом зростання міжбюджетних трансфертів, збільшення податкових

надходжень, а також відновлення економічної активності в окремих регіонах. Одночасно прогнозується поступове зменшення частки міжбюджетних трансфертів у загальних доходах місцевих бюджетів.

Це може свідчити про тенденцію до фінансової незалежності місцевих органів влади та їх здатність забезпечувати стабільне фінансування місцевих програм та ініціатив без значної залежності від державної підтримки. Розширення податкової бази, зокрема завдяки залученню інвестицій, покращенню місцевого бізнес-клімату та вдосконаленню механізмів збору податків, дозволить місцевим органам влади мати більшу автономію у фінансуванні власних потреб.

Прогнозується, що зростання фінансових ресурсів місцевих бюджетів дозволить значно збільшити видатки на місцеві програми та соціальні ініціативи, спрямовані на покращення якості життя на місцях, розвиток інфраструктури, освіти, медицини, а також підтримку малого та середнього бізнесу. Це також дозволить більш гнучко реагувати на місцеві потреби, адаптуючи фінансування під конкретні проекти та пріоритети розвитку[41].

Однак, поява реверсних дотацій в 2025 році та їх потенційне зростання можуть вказувати на необхідність корекції міжбюджетних відносин і фінансових потоків між державним та місцевими бюджетами.

Це може стати відповіддю на виклики, які виникають через нестабільну економічну ситуацію або певну нерівномірність у фінансовому забезпеченні різних територій країни. У разі, якщо окремі регіони продовжуватимуть відчувати труднощі з наповненням місцевих бюджетів, реверсні дотації можуть стати важливим інструментом для вирівнювання фінансової ситуації і підтримки соціальних програм на місцях.

Загалом, розвиток міжбюджетних відносин, включаючи використання реверсних дотацій, відображає не лише зміни у фінансовій політиці, але й гнучкість системи державного управління у відповідь на економічні та соціальні потреби різних територіальних одиниць.

Таблиця 3.3

Показники доходів місцевих бюджетів (млрд грн/ відсотки)

№	Найменування показників	2023 рік рік (звіт)	2024 рік (план)	2025 рік (прогноз)	2026 рік (прогноз)	2027 рік (прогноз)
1	Доходи місцевих бюджетів (з міжбюджетними трансфертами)	652,6	674,3	680,6	848,9	1 005,1
2	Міжбюджетні трансферти з державного бюджету	177,4	190,8	184,9	205,8	256,6
3	Частка міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів (ряд.2 / ряд.1)	27,20%	28,30%	27,20%	24,20%	25,50%
4	Видатки	630,7	674,3	661,6	829,9	978,8
5	Реверсна дотація до державного бюджету	16,2	-	19	19	26,4

Джерело:[1]

3.2. Розрахунок економічного ефекту від впровадження запропонованих заходів

Впровадження енергозберігаючих технологій у комунальну інфраструктуру, утеплення будівель, а також модернізація систем опалення та освітлення не лише знижує витрати на енергоресурси, а й сприяє підвищенню загальної енергоефективності. Впровадження таких технологій може суттєво зменшити енергетичне навантаження на місцеві бюджети, а економія на енергозбереженні може коливатися від 5% до 10% від загальних витрат на утримання інфраструктури. Це дозволить зекономлені кошти спрямувати на інші важливі соціальні та інфраструктурні потреби, що є надзвичайно важливим в умовах обмежених фінансових ресурсів.

Модернізація інфраструктури також включає в себе впровадження новітніх технологій для управління енергоспоживанням, таких як автоматизовані системи контролю та моніторингу енергоресурсів, що дозволяють оптимізувати споживання енергії в реальному часі та зменшити втрати на всіх етапах її транспортування та

використання. В результаті таких заходів не лише знижуються витрати на енергоресурси, але й поліпшується екологічна ситуація, що важливо для сталого розвитку місцевих громад.

Ще одним важливим кроком для зменшення фінансового навантаження на місцеві бюджети є впровадження онлайн-платформ для надання адміністративних послуг і автоматизація процесів. Ці інновації дозволяють значно знизити витрати на управління адміністрацією, зменшити кількість бюрократичних процедур, а також скоротити необхідність у фізичному присутності громадян у державних установах. Перехід на цифрові технології дозволяє підвищити ефективність надання послуг, що в свою чергу позитивно впливає на якість життя громадян. Очікуваний ефект від цього заходу може скласти близько 2-5% зниження загальних адміністративних витрат, що дозволяє спрямувати звільнені кошти на інші соціально важливі проекти[42].

Крім того, перегляд податкових ставок на нерухомість і впровадження диференційованих ставок для різних категорій нерухомості можуть стати ефективним інструментом для збільшення надходжень до місцевих бюджетів. Це дозволяє збалансувати податкове навантаження, беручи до уваги різні соціально-економічні умови для різних груп власників нерухомості, наприклад, для комерційних об'єктів та житлових будинків. Орієнтовно таке коригування може призвести до зростання доходів місцевих бюджетів на рівні 3-7%. Це дозволяє місцевим органам влади отримати додаткові фінансові ресурси для розвитку інфраструктури, покращення якості життя та реалізації соціальних програм на місцях.

Таким чином, комплексне впровадження енергозберігаючих технологій, цифровізація адміністративних процесів та вдосконалення податкової політики є важливими інструментами для забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів та сприяння їх розвитку в умовах економічної нестабільності. Застосування цих заходів дозволить місцевим органам влади не лише зменшити витрати, але й збільшити доходи, що стане основою для сталого розвитку територіальних громад та підвищення якості послуг для населення.

Перелік запропонованих вище заходів представлений у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

**Напрямки та конкретні заходи щодо посилення фінансового стану
місцевих бюджетів**

№	Напрями	Конкретні заходи
1	Оптимізація витрат на енергоресурси та утримання інфраструктури	Впровадження енергозберігаючих технологій, утеплення будівель, модернізація систем опалення та освітлення
2	Оптимізація витрат на адміністративні потреби	Впровадження онлайн-платформ для надання адміністративних послуг, автоматизація процесів
3	Підвищення доходів місцевих бюджетів через податкову політику	Перегляд податкових ставок на нерухомість, впровадження диференційованих ставок для різних категорій нерухомості
4	Підвищення податку на нерухомість	Збільшення ставки податку на розкішні та комерційні об'єкти нерухомості
5	Оптимізація податкової політики	Розширення податкової бази через створення сприятливих умов для малого та середнього бізнесу
6	Залучення інвестицій у місцеву економіку	Створення інвестиційних майданчиків для презентації проектів місцевих органів влади потенційним інвесторам
7	Стимулювання розвитку місцевого бізнесу	Пропозиція податкових пільг для нових підприємств, спрощення бюрократичних процедур
8	Залучення грантів та міжнародних позик	Розробка проектів для отримання фінансування від міжнародних організацій та донорів для інфраструктурних проектів
9	Диверсифікація доходів місцевих бюджетів	Впровадження нових місцевих зборів за використання природних ресурсів, парковки, комунальні послуги
10	Залучення позик на фінансування проектів	Переговори з банками для отримання довгострокових позик під низький відсоток для реалізації місцевих проектів

11	Розвиток інфраструктури через приватно-державне партнерство	Приведення інвестицій у будівництво доріг, мостів, комунальних мереж через ПДП
12	Покращення управління комунальними підприємствами	Впровадження сучасних стандартів управління та контролю за діяльністю комунальних підприємств, створення об'єднаних компаній для зниження витрат
13	Створення і розвиток місцевих фондових ринків	Формування платформ для залучення приватного капіталу в інфраструктурні проекти (наприклад, через випуск місцевих облігацій)

Збільшення ставки податку на розкішні та комерційні об'єкти нерухомості може стати потужним інструментом для збільшення доходів місцевих бюджетів. Введення вищих ставок податку на елітні житлові комплекси, комерційну нерухомість та інші об'єкти розкоші дозволить залучити додаткові фінансові ресурси до місцевих бюджетів. Цей захід може призвести до приросту доходів від податку на нерухомість в межах 5-8%, що створює можливості для збільшення фінансування важливих місцевих проектів, таких як покращення інфраструктури, забезпечення соціальних послуг або фінансування інших пріоритетних напрямків розвитку територій.

Розширення податкової бази є ще одним важливим аспектом для забезпечення зростання надходжень до місцевих бюджетів. Це можна досягти шляхом створення сприятливих умов для малого та середнього бізнесу, а також стимулювання підприємств до сплати податків. Упорядкування податкових процедур, зниження податкового навантаження для малих підприємств та залучення нових бізнесів до оподаткування можуть призвести до зростання податкових надходжень у межах 2-4%. Це, у свою чергу, позитивно впливає на стабільність місцевих фінансів, створюючи передумови для підтримки економічного розвитку та забезпечення необхідних послуг для громади.

Створення інвестиційних майданчиків та стимулювання місцевих органів влади до презентації інвестиційних проектів потенційним інвесторам є важливою частиною стратегії залучення зовнішніх фінансів. Впровадження таких ініціатив дозволить залучити нові капіталовкладення в місцеву економіку, що сприятиме розвитку інфраструктури, підвищенню конкурентоспроможності місцевих підприємств і створенню нових робочих місць. Очікуваний ефект від цього заходу може скласти 10-15% зростання обсягів інвестицій, що дозволить забезпечити стійкий розвиток інфраструктурних проектів на місцевому рівні.

Податкові пільги для нових підприємств і спрощення бюрократичних процедур також сприятимуть зростанню кількості нових підприємств у регіонах. Це дозволить не лише стимулювати економічну активність на місцях, а й збільшити місцеві надходження на рівні 5-8%. Спрощення процесу відкриття бізнесу та запровадження податкових стимулів для стартапів і малих підприємств забезпечить підтримку підприємницької діяльності, що є ключовим фактором для сталого економічного розвитку місцевих громад.

Залучення фінансування від міжнародних організацій та донорів також є ефективним шляхом для отримання додаткових ресурсів для місцевих інфраструктурних проектів. Розробка та реалізація проектів для отримання грантів і позик дозволить місцевим органам влади значно розширити фінансування ключових ініціатив, таких як модернізація доріг, розвиток систем водопостачання та водовідведення, а також збереження природних ресурсів. Очікуваний економічний ефект від цього заходу може скласти 2-6% додаткових фінансів у вигляді міжнародних грантів або позик.

Впровадження нових місцевих зборів, таких як збір за використання природних ресурсів, плата за парковку, а також збори за послуги комунального характеру, дозволить місцевим органам влади збільшити доходи. Наприклад, введення зборів за забруднення навколишнього середовища або інші послуги, які використовуються населенням, може забезпечити до 3-5% додаткових доходів місцевих бюджетів. Це дозволяє місцевим органам влади ефективніше покривати

витрати на підтримку інфраструктури та надавати більш якісні послуги громадянам.

Проведення переговорів з банками для отримання довгострокових позик під низький відсоток також може стати важливим інструментом для фінансування місцевих проектів. Це дозволить знизити витрати на обслуговування боргу, що сприятиме оптимізації фінансових ресурсів місцевих органів влади. Очікувані економічні переваги від такого заходу можуть складати 1-3% економії на фінансових витратах, що дасть змогу місцевим органам влади перенаправити зекономлені кошти на інші важливі ініціативи.

Приведення інвестицій у будівництво доріг, мостів та комунальних мереж через механізм приватно-державного партнерства (ПДП) також є важливим інструментом для розвитку інфраструктури. Це дозволяє забезпечити необхідне фінансування для масштабних проектів без значних навантажень на місцеві бюджети. Очікуване зростання інвестицій у місцеві інфраструктурні проекти через ПДП може скласти 8-12%, що стане потужним поштовхом для розвитку інфраструктури на місцевому рівні та покращення якості життя громадян.

Впровадження сучасних стандартів управління та створення об'єднаних комунальних підприємств дозволить знизити витрати на утримання комунальної інфраструктури. Завдяки оптимізації управлінських процесів та скороченню дублюючих функцій можна очікувати економічний ефект на рівні 5-10% зниження витрат на комунальні послуги. Це, у свою чергу, дозволить значно поліпшити ефективність використання бюджетних коштів.

Нарешті, створення платформ для залучення приватного капіталу через випуск місцевих облігацій або інших фінансових інструментів дасть змогу залучити додаткові кошти для фінансування інфраструктурних проектів. Це дозволить місцевим органам влади отримати додаткові фінансові ресурси для розвитку і модернізації важливих об'єктів інфраструктури. Очікуваний ефект від цього заходу може скласти 2-4% додаткових доходів місцевих бюджетів, що стане важливим чинником для забезпечення стабільного економічного зростання на місцевому рівні. Ці оцінки мають орієнтовний характер і залежать від конкретних

умов реалізації заходів. Точний економічний ефект можна визначити тільки на основі детальних розрахунків для кожного конкретного регіону або проєкту. Тому, розрахуємо економічний ефект від впровадження декількох окремих заходів на прикладі міського бюджету Дніпропетровської області.

У разі впровадження онлайн-платформ для надання адміністративних послуг, автоматизації процесів, а також збільшення ставки на розкішні та комерційні об'єкти нерухомості, Дніпропетровська область має можливість отримати суттєві зміни в структурі своїх надходжень та видатків у наступному плановому році.

1. Зменшення витрат на управлінські процеси:

Перехід до онлайн-платформ та автоматизація адміністративних процесів дозволить значно знизити витрати на управління та надання адміністративних послуг. В результаті таких заходів значно зменшиться потреба в ручному обробленні документів, скоротяться витрати на персонал, офісні приміщення та інші операційні витрати, пов'язані з фізичним прийомом громадян. Очікуваний ефект від цього заходу може скласти зниження адміністративних витрат на рівні 2-5%, що призведе до оптимізації бюджетних витрат на адміністрацію. Це дозволить спрямувати зекономлені кошти на більш важливі соціальні та інфраструктурні потреби територіальної громади.

2. Збільшення доходів від податку на розкішну та комерційну нерухомість:

Збільшення ставки податку на розкішні та комерційні об'єкти нерухомості стане важливим кроком до збільшення надходжень до місцевого бюджету. Вищі ставки податку на елітну нерухомість та комерційні об'єкти, особливо в великих містах і комерційних зонах, призведуть до суттєвого збільшення доходів. Це дозволить місцевим органам влади отримати додаткові фінансові ресурси, які можна буде направити на розвиток соціальної сфери, покращення інфраструктури та підтримку місцевого бізнесу. Прогнозоване збільшення доходів від цього заходу може скласти близько 5-8%, що забезпечить стабільність фінансування місцевих проєктів і програм.

3. Зниження витрат на позики завдяки довгостроковим позикам під низький відсоток:

Проведення переговорів з банками для отримання довгострокових позик під низький відсоток дозволить значно знизити витрати місцевих органів влади на обслуговування боргу та залучення позикових коштів для реалізації великих інфраструктурних проектів. Це дозволить знизити фінансові витрати на обслуговування боргу в межах 1-3%, що дасть можливість спрямувати додаткові кошти на інші важливі напрямки. Впровадження таких фінансових механізмів дозволить забезпечити більш ефективне використання бюджетних коштів та збільшити рівень інвестицій у розвиток місцевої економіки.

4. Зміни в структурі надходжень та видатків місцевого бюджету:

У результаті цих заходів структура місцевого бюджету Дніпропетровської області буде суттєво змінена. По-перше, завдяки зниженню адміністративних витрат за рахунок онлайн-платформ, місцеві органи влади зможуть зекономити значні кошти, що дозволить спрямувати їх на більш пріоритетні сфери, зокрема на соціальні програми, охорону здоров'я, освіту та розвиток інфраструктури. Це створить умови для підвищення якості життя громадян та підтримки місцевих ініціатив.

По-друге, збільшення надходжень від податку на розкішні та комерційні об'єкти нерухомості призведе до значного приросту доходів, які будуть використовуватися для фінансування програм економічного розвитку, інвестицій у інфраструктуру та покращення соціальних послуг для населення.

По-третє, зниження витрат на обслуговування позик та залучення коштів під низький відсоток дозволить збільшити фінансову стійкість місцевого бюджету та зменшити залежність від зовнішніх позик, що особливо важливо в умовах економічної нестабільності.

Таким чином, в результаті впровадження цих змін місцевий бюджет Дніпропетровської області отримає більше фінансових ресурсів для реалізації своїх пріоритетних проектів та зможе більш ефективно використовувати бюджетні кошти для розвитку території. Це також створить основу для зростання фінансової автономії місцевих органів влади та посилення їхніх можливостей реагувати на

соціальні та економічні потреби громад. В такому випадку відбудуться наступні зміни в структурі надходжень та видатків місцевого бюджету(табл.3.5).

Таблиця 3.5.

Прогнозований економічний ефект, млн.грн.

	2023	План		Заплановані зміни	
		Min	Max	Абс.	Відн.,%
Доходи	12888,7	13 533,14	13 919,80	1 031,10	8
Видатки	13940,7	13 661,89	13 243,67	-697,04	-5
Кредитування	1,1	1,09	1,07	-0,03	-3
Дефіцит (-) / профіцит(+)	-1053,1	-127,66	677,20	1 730,30	-164,31

План на 2024 рік передбачає значні позитивні зміни в фінансовому стані місцевого бюджету:

1.Зростання доходів на 8% (збільшення на 1 031,10 млн грн) вказує на покращення фінансової ситуації та розширення податкової бази.

2.Зниження видатків на 5% (зменшення на 697,04 млн грн) дозволяє зберегти ефективність бюджетних витрат, ймовірно, завдяки оптимізації витрат.

3.Зниження кредитування на 3% свідчить про зменшення залежності від позик.

4.Перехід від дефіциту до профіциту на 164% (зростання на 1 730,30 млн грн) підкреслює поліпшення фінансової стабільності, що є важливим для забезпечення стійкості місцевого бюджету в умовах економічної нестабільності.

У разі досягнення максимальних планових показників для доходів і мінімальних для видатків, профіцит може зрости на 15-20% в наступні роки. Залежно від успішності бюджетної політики і економічної ситуації в країні, профіцит може бути використаний для погашення боргів або інвестування в розвиток.

ВИСНОВОК

Дослідження фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах економічної та політичної нестабільності в Україні дозволило глибше зрозуміти складність і багатоаспектність цього феномену. В умовах постійних економічних криз, політичних змін і соціальних викликів фінансова стійкість місцевих бюджетів є важливим елементом забезпечення стабільності на рівні територіальних громад та всієї економіки країни. Місцеві бюджети стають важливою ланкою в управлінні національними фінансами, а тому їхня стійкість і здатність до адаптації в умовах невизначеності стають одними з ключових завдань для органів місцевого самоврядування.

Результати дослідження показали, що основними факторами, які впливають на фінансову стійкість місцевих бюджетів, є економічна нестабільність, скорочення державних дотацій, а також високий рівень залежності від зовнішніх фінансових ресурсів. Місцеві бюджети часто не мають достатніх внутрішніх джерел доходу, що зумовлює їхню вразливість до коливань економічної ситуації в країні. Зокрема, в умовах кризових явищ, таких як падіння валового внутрішнього продукту, інфляція чи зниження інвестиційної активності, місцеві бюджети значною мірою втрачають свою стабільність, що призводить до загрози фінансового дефіциту та зниження якості надання публічних послуг.

Одним із основних викликів для місцевих бюджетів є недосконалість механізмів фінансового планування. Зокрема, багато місцевих органів влади досі мають обмежену здатність ефективно прогнозувати доходи та витрати на середньо- та довгострокову перспективу. Це, у свою чергу, знижує можливість оптимального розподілу фінансових ресурсів та створює умови для нецільового використання бюджетних коштів. Крім того, проблема надмірної залежності місцевих бюджетів від державних трансфертів призводить до фінансових дисбалансів між регіонами, коли менш розвинуті території отримують більшу частку державної допомоги, а більш заможні громади змушені знаходити додаткові джерела фінансування для виконання своїх зобов'язань.

Система міжбюджетних трансфертів, що існує в Україні, потребує суттєвих змін, оскільки існуючий механізм розподілу фінансових ресурсів не завжди справедливо відображає потреби територіальних громад. Недосконалість цих трансфертів може призвести до додаткових дисбалансів у розподілі фінансових ресурсів між громадами. Це, своєю чергою, посилює соціально-економічні проблеми на місцях і створює умови для зростання соціальної нерівності. Запровадження більш справедливих і прозорих механізмів розподілу фінансових ресурсів має стати одним із пріоритетних завдань для забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів.

Робота також показала важливість удосконалення фінансових механізмів на місцях, зокрема через розширення джерел доходів місцевих бюджетів. Пропозиції щодо розвитку місцевих податків, зборів та інших надходжень, а також залучення інвестицій у місцеву інфраструктуру можуть значно зменшити залежність від державних фінансів та підвищити економічну автономію місцевих громад. Крім того, покращення внутрішнього фінансового контролю та моніторингу витрат дозволить знизити рівень нецільового використання бюджетних коштів, що є однією з основних проблем місцевих органів влади.

Урахування міжнародного досвіду, зокрема досвіду країн Європейського Союзу, свідчить про те, що фінансова децентралізація, розвиток місцевих фінансів та забезпечення більшої автономії місцевих органів влади є важливими чинниками для зміцнення фінансової стійкості на місцевому рівні. Місцеві органи влади повинні мати більше можливостей для самостійного визначення джерел фінансування та пріоритетів витрат, що дозволить їм більш ефективно реагувати на зміни в економічній ситуації та забезпечувати сталий розвиток на місцях.

На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що удосконалення міжбюджетних відносин та фінансових механізмів місцевого рівня є важливими передумовами для забезпечення стабільності місцевих бюджетів в умовах економічної нестабільності. Запропоновані рекомендації щодо оптимізації джерел доходів, вдосконалення фінансового планування та підвищення прозорості у використанні бюджетних коштів можуть стати основою для ефективної фінансової

політики на місцях. Однак подальші дослідження повинні бути спрямовані на оцінку реального впливу запропонованих заходів на фінансову стійкість місцевих бюджетів, що дозволить згодом розробити нові стратегії для їх сталого розвитку в умовах невизначеності.

Загалом, розроблені в роботі пропозиції щодо підвищення фінансової стійкості місцевих бюджетів можуть бути корисними для органів місцевого самоврядування, урядових структур та інших зацікавлених сторін, що працюють над зміцненням фінансової автономії та стійкості місцевих громад в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Децентралізація. Аналіз окремих положень Бюджетної декларації на 2025-2027 роки: експертні висновки URL: <https://decentralization.ua/news/18395#:~:text=Відповідно%20до%20прогнозів%20у%202025,році%20–%2021%2C3%25>
2. Бюджетна декларація на 2025—2027 роки: Постанова КМУ від 28 червня 2024 р. № 751 URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_%20Бюджетна%20декларація%20на%202025-2027%20роки.pdf
3. Цимбалюк І., Павліха Н., Корнелюк О. Місцеві бюджети як основа фінансової самостійності та конкурентоспроможності територій. *Економіка та суспільство*. 2023. №55. doi: 10.32782/2524-0072/2023-55-107.
4. Мульська, О. Фінансова стійкість домогосподарств і територіальних громад в умовах нестабільності: чутливість до економічного поступу території. *Світ фінансів*. 2023. 2 (75). С. 155-168.
5. Качула С. В., Лисяк Л. В., Терещенко Т. Є. Фінансова поведінка домогосподарств регіонів України як підґрунтя забезпечення їх стійкості в умовах економічної нестабільності. 2023. № 2 (82). URL: https://dspace.dsau.dp.ua/bitstream/123456789/9379/1/%D0%9A%D0%B0%D1%87%D1%83%D0%BB%D0%B0_1_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf
6. Велентейчик Н. Ю., Корольова Н. М. Механізм регулювання міжбюджетних відносин в умовах економічної нестабільності. *Часопис економічних реформ*. 2015. (2). С.39-47.
7. Бугіль С. Я. Фінансова стійкість та безпека місцевих бюджетів в умовах обмеженості фінансових ресурсів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2016. №1. С.55-60.

8. Тимошенко М. В. Виконання державного бюджету України в умовах невизначеності, спричиненої ризиками геополітичної нестабільності. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*. 2023. №39. С. 344-350.
9. Лисяк Л. В., Кушнір А. І. Бюджетна політика розвитку територій України та забезпечення стійкості місцевих бюджетів. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. №1 (67). С. 154 - 162
10. Неізнана О., Григорук А., Литвин Л. Сучасні інструменти підтримки фінансової стійкості України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. (39). URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1401/1351>
11. Снісаренко О. Б., Гавриленко А. О., Гребенікова О. В. Оцінка фінансової стійкості місцевих бюджетів. *Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі*. 2010. №10. С. 18-27.
12. Костирко Л. А., Велентейчик Н. Ю. Методичні засади комплексного аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів. *Фінансовий простір*. 2016. №1. С. 83-92.
13. Микитюк І. Фінансова стійкість та безпека місцевого бюджету. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2013. №1. С. 86-97.
14. Лисяк Л. В., Кушнір А. І. Фінансова стійкість місцевих бюджетів: теоретичний аспект. *Молодий вчений*. 2019. №1 (2). С. 472-475.
15. Щербакова В. І., Манєров Г. М. Проблеми оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах ринкової економіки. *Економічний вестник Донбасса*. 2011. №2 (24). С. 94-99.
16. Скляр І., Котенко Н., Черв'як В. Оцінка фінансової стійкості місцевого бюджету. *Економічний аналіз*. 2012. № 10 (2). С. 338-342.
17. Корольова Н. М., Серебрянська Д. С. Передумови забезпечення фінансової стійкості бюджетів. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2015. №(4). С. 114-117.

18. *Возняк Г., Коваль В.* Механізми зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах нестабільності: практичні аспекти. *Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*, 1. 2023. №33. С. 61-69.

19. *Микитюк І.* Фінансова стійкість та безпека місцевого бюджету. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2013. №1. С. 86-97.

20. *Сухоруков А.І., Ладюк О.Д.* Фінансова безпека держави К. : ЦУЛ, 2007. 192 с.

21. *Барановський О.І.* Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т 2004. 759 с.

22. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602 – III. URL: <http://www.uazakon.com/document/spart46/inx46033.htm>

23. Про затвердження Положення про критерії визначення пріоритетних видів економічної діяльності у спеціальних (вільних) економічних зонах і на територіях із спеціальним режимом інвестиційної діяльності та порядок їх застосування: Наказ Міністерства економіки України та Міністерства фінансів України від 14 березня 2000 р. № 28/51. URL: http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=47865&cat_id=47850&search_param=%F0%EE%E7%F0%B3%E7%B3&searchPublishing=1

24. Про внесення змін до наказу Міністерства економіки України та Міністерства фінансів України: Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України і Міністерства фінансів України від 14 березня 2000 р. № 28/51” від 26 березня 2003 р. № 236/7557. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0236-03>.

25. Про затвердження Типового договору (контракту) на реалізацію інвестиційного проекту на території пріоритетного розвитку, в спеціальній (вільній) економічній зоні: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 липня 1999 р. № 1199 URL: http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?&art_id=47861&cat_id=47850

26. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 8 вересня 2005 року № 2850 – IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2850-15>
27. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. №2456-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
28. Крук О.М. Якісна оцінка фінансової стійкості місцевого бюджету. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2011. № 3 (24). С. 133-135.
29. Загірняк Д., Глухова В., Кравченко Х. Тенденції формування бюджетних ресурсів територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2023. №53. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-74>.
30. Старостенко Н.В. Методичні підходи до оцінки фінансової стійкості бюджету міста. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 7. С. 38–47.
31. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60. URL: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738
32. Дубина М. В. Фінансова стійкість місцевих бюджетів України в умовах децентралізації : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Київ. 2019. 238 с.
33. Вознюк О. В. Потенціал місцевих бюджетів в умовах фінансової нестабільності. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Економіка*. 2016. №3. С.103-108.
34. Літвак А. В., Шишпанова Н. О. Формування доходів місцевих бюджетів в умовах фінансової нестабільності. *Modern economics*. 2017. № 5. С. 58-66.
35. Федченко К. А. Механізми реформування міжбюджетних відносин в умовах економічної нестабільності. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. № 4. С.135-138.
36. Пилипенко Я.В. Формування та виконання місцевих бюджетів в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2023. №54. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/2756-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-2665-1-10-20230927.pdf>

37. *Крамаренко І. С., Крамаренко І. С.* Стан інвестиційної діяльності України в умовах економічної нестабільності. *Економіка і суспільство*. 2016. №2. С. 107-113.
38. *Дяченко С. А.* Аналіз розвитку інституту місцевих бюджетів в Україні: тенденції та прогнози. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 8. С.63-69.
39. *Ярошевич Н.* Рівень фінансової децентралізації місцевих бюджетів в Україні. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2023. №4. URL: <https://aab-economics.kmf.uz.ua/aabe/article/view/99>
40. *Паска І.В.* Механізми формування місцевих бюджетів в Україні та шляхи їх удосконалення. 2023. 94 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/61888>
41. *Західна О., Бундз, Н.* Аналіз дохідної частини місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. *Молодий вчений*. 2022. № 12 (112). С. 84-91.
42. *Варцаба В. І., Мулеса Е. В., Придко Р. О.* Аналіз наповнення місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану. *Сучасні тенденції розвитку економіки і культури в Україні та світі: Збірник наукових праць*. 2023. Випуск 1(1). С. 14-20.
43. *Ватаманюк-Зелінська У. З., Штундер І. М., Гаврилюк С. О.* Тенденції формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Інноваційна економіка*. 2022. № 4-2022. С. 60-67.
44. *Мартинова Л. Б., Маршук Л. М.* Міжнародний досвід наповнення місцевих бюджетів та можливості його впровадження в Україні. *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2023. № 2 (62). С. 91-97.
45. *Голинський Ю., Нурієва В.* Фінансова спроможність громад під час повномасштабної війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-41>